

UNITÁRIUS ÉLET

XXIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

1975. OKTÓBER—DECEMBER

„E földön békesség...”

„És lakozik a farkas a báránnyal és a párduc a kecskefiúval fekszik, a borjú és az oroszlan-kölyök és a kövér barom együtt lesznek és egy kisgyermek őrzi azokat.” (Ézsaiás XI. 6.)

Keresztény hitünk tanítása szerint karácsony napján, mint Isai törzséből sarjadt virágszál, ez a kisgyermek született a világra. Születése pillanatában a mennyei seregek sokaságának éneke zengett: „Dicsőség a magasságos mennyekben az Istennek és e földön békesség és az emberekhez jóakarát!”

Az Úr Jézus ezt mondta: „Boldogok a békességre igyekezők, mert ők Isten fiainak mondatnak.” (Máté V. 9.) Azt talán mindnyájan tudjuk, hogy békesség nélkül e földön nincs boldogság. Azt azonban sokan elfelejtik, hogy a békességről nem elég csak beszélni, de amint az Úr Jézus is figyelmeztetett, minden jóigyekezetünkkel törekedni is kell rá: imádkozni, küzdeni és verejtekezni kell érte. Erre intett Pál apostol is: „Azért törekedjünk azokra, amik a békességre és egymás épülésére valók.” (Róm. XVI. 19.) A rómaiakhoz küldött intelme minden idők emberének szól: „Ha lehetséges, amennyiben rajtatok áll, minden emberrel békességesen éljete.” (Róm. XII. 18.)

Az Úr Jézus, amikor egyik túlbuzgó híve Mestere védelmében szabályát kirántván s a főpap szolgájának fülét levágá, azt mondta: „Tedd helyére szablyádat, mert akik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniök.” (Máté XXVI. 52.)

Ez azt jelenti, hogy az Úr Jézus az emberek között felmerülő ellentétek megoldására a fegyver használatát nem tartotta alkalmas és megengedhető eszköznek. Ő valóban a Békesség Fejedelme volt. Tanítványainak is ezt parancsolta: „Valamelyik házba bementek, először ezt mondjátok: Békesség e háznak.” (Lukács X. 5.) Élete vége felé pedig idvezítő tanításaira utalva, mondta tanítványainak: „Azért beszéltem ezeket néktek, hogy békességetek legyen és bennem.” (János XVI. 33.) Hitte, hogy az ő evangéliumában minden elképzelhető ellentét, ami emberek között támad, békés megoldást talál. Ebben a tudatban hívogatta magához az élet megrövidítettjeit: „Boldogok, akik háborúságot szenvednek az igazságért, mert övék a mennyeknek országa.” (Máté V. 10.) Karácsony a békességre igyekező keresztények hálaünnepé.

1950. december

Dr. Csiki Gábor

Otthont teremtsünk

A New York-i unitárius Community Church lelkészének felesége, a Kolozsvárt unitárius lelkészi oklevelet szerzett dr. Harringtonné sz. Szánthó Vilma írta és közölte az alábbi szép gondolatokat, heti gyülekezeti értesítőjük 1975. márc. 16-i számában. Angol nyelvből fordította: Szigethi Katinka.

Ki, mit szólna ahhoz, ha háziasszony lenne, mint én, s egyenesen a szemébe mondanák: háziasszonynak lenni, ez aztán igazán nem igényel nagy szellemi erőfeszítést. Régen történt ez meg velem, de — máig sem felejtettem el. Emlékszem, mennyire megaláztatnak éreztem magam, milyen jelentéktelennek, milyen értéktelennek. Nem kis időbe telt, míg magamhoz tértem és meghallottam magamban a csöndes kis belső hangot, amely azt súgta: ne higgy neki, neked van igazad. Hát nem látod? Azáltal, hogy háziasszony vagy, egyben otthon-teremtő is vagy. A világmindenség egy pontján létrehozol egy olyan helyet, amelyet otthonnak lehet nevezni. Meg kellett magyaráznom magamnak, hogy ehhez nemcsak nagyon is sok szellemi erőfeszítés szükséges; ez a tevékenység egész embert igényel. Tényként kell elfogadnunk: a háziasszonyi tevékenység komoly fizikai, érzelmi és szellemi erőfeszítést igényel. Mihelyt meghallottam

magamban ezt a csöndes kis hangot, rögtön szerte szerettem volna kürtölni a világban, hallja meg minden háziasszony és otthonszerető férj: semmi sincs fontosabb a világon, semmi sem kíván több tehetséget, mint az otthon-teremtés, olyan otthoné, amelyben szépség, öröm, vidámság, harmónia és szeretet lakozik.

Mi történhetett társadalmunkkal, hogy a társadalom egészsége szempontjából legnélkülözhetetlenebb, legalapvetőbb munkaterületet ennyire lebecsüli? E kérdésre a válasz: túl sok közöttünk a beteg egyén, túl sok a beteljesületlen élet, és ez tönkreteszi a társadalomban levő egészséges irányzatokat.

Ilyen egészséges irányzat, törekvés lehetne az, hogy visszaállítsuk az otthon-teremtők iránti tiszteletet, a háziasszony, s az otthonszerető férj megbecsülését, mert csak szilárd, boldog otthonban fejlődhetnek egészséges egyének. Tanúsíthatom, való igaz: a háziasszonyi tevékenység annyi szellemi erőfeszítést kíván, mint a prédikációírás, előadások tartása, a tanítás, a vallásóra vezetése, a tanácsadás vagy bármilyen más hivatásos tevékenység, amelyre készül az ember.

Korunkban, amelyet a bizonytalanság és kétség jelleméz, kiváltképp a nőkhez kívánok szólni. Nekem is nő mondta: „Háziasszonynak lenni — ez igazán nem igényel nagy szellemi erőfeszítést!” Ne nézzük le egy-

mást azért, mert az egyik nem szerkesztő, vagy nem ír könyveket, vagy nem cégvezető, orvos vagy ügyvéd, esetleg lelkész, hanem igenis dicsérik és értékelik az otthon-teremtőket, azokat a háziasszonyokat, édesanyákat és édesapákat, akik megteremtik azokat az oázisokat a társadalomban, amelyeket otthonnak nevezünk, ahol szomjukat olthatjuk, fáradtságunkat kipihenhetjük, ahol megnyugszik zaklatott lelkünk, ahol megújíthatjuk energiáinkat s ezáltal képesek le-

szünk arra, hogy elvégezzük mindazt, amit elvár tőlünk a világ.

Most már elfelejtem a sértést, amely oly sok évvel ezelőtt ért, mivel elmondhattam lapunk, a *Community News* e szerény rovatában azt: nincs nagyobb dolog a világon annál, mintha egy házból otthonot teremtünk, s aki ezt cselekszi, Isten teremtő munkatársává válik.

Elhunyt Prantner József

Prantner József nyugalmazott államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal volt elnöke, 64 éves korában váratlanul elhunyt. Nagy érdemeket szerzett az állam és az egyház jó viszonyának munkálásában. Munkásságáért több magas állami kitüntetésben részesült.

Temetése szeptember 27-én, szombaton volt a szekszárdi újvárosi temetőben. Prantner József érdemeiben gazdag életét a kegyelet virágaival borított koporsónál mondott búcsúbeszédében Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, valamint Szabó Antal, a Tolna megyei tanács elnöke méltatta.

Prantner József 1968-ban jelen volt és felszólalt egyházunk 1568-ban történt megalakulásáról megemlékező budapesti ünnepi zsinatunkon és az ott elhangzott megnyilatkozására mindig szívesen emlékezünk.

Dr. Ravasz László

1882—1975

Dr. Ravasz László ny. református püspök, a Konvent és a Zsinat volt lelkészi elnöke augusztus 6-án, életének 93. esztendejében, hosszú betegség után elhunyt.

Temetése augusztus 13-án volt a budapesti Farkasréti temetőben. A vigasztalás evangéliumát gyülekezete lelkésze, Borzsák Sándor pócsmegyei—leányfalusi lelkipásztor hirdette. Az igehirdetés után a Kálvin téri presbitérium búcsúztatta, mint volt lelkipásztort.

Ravasz László Bánfihunyadon született 1882. szeptember 29-én. Székelyudvarhelyt érettségizett, a teológiai akadémiát Kolozsvárt végezte 1904-ben. Egy évet töltött a berlini egyetemen. Segédlelkész volt Bánfihunyadon, majd Bartók György püspök titkára lett. 1907-ben a sárospataki teológiai akadémián magántanári képesítést, majd a kolozsvári egyetemen bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Az év őszétől a kolozsvári teológiai akadémia professzora a gyakorlati tanszéken. 1908-ban kötött házasságot Bartók Margittal Kolozsvárt. Házasságukat Isten öt gyermekkel áldotta meg.

1918-tól az Erdélyi Egyházkerület főjegyzője. 1921-től budapesti Kálvin téri lelkész, és a Dunamelléki Egyházkerület püspöke. 1936-tól a Zsinat és a Konvent lelkészi elnöke. 1948-ban — püspöki székét átadva, mint püspök nyugalomba vonult. 1953-ban, mint lelkész is nyugdíjaztatását kérte, és utána vidéki otthonába, Leányfalura vonult vissza.

Ravasz László egyik alapítója a kolozsvári *Az Út* c. református folyóiratnak 1915-ben. Az *Egyetemi Lapok*, a *Protestáns Szemle* után a *Református Szemle* szerkesztője. Fő teológiai műve *A gyülekezeti igehirdetés elmélete* (Pápa, 1915.), melyet a két háború között az unitárius teológiai hallgatók is használtak.

A katolikus papi békemozgalom jubileuma

A katolikus papi békemozgalom ünnepi ülését az Országház kongresszusi termében tartotta szeptember 23-án. Dr. Ijjas József kalocsai érsek megnyitója után dr. Horváth Richárd, a katolikus papi békemozgalom alapító főtitkára mondott bevezetőt és visszatekintett azokra az 1945—50-es esztendőkre, amikor egy nagy korforduló közepén „lapot fordított a történelem”.

Mag Béla c. apát, az Opus Pacis igazgatója tartotta meg az ünnepi ülés főreferátumát. 25 évvel ezelőtt kevesen voltak azok, kik a történelmi szükségszerűség talaján bátor kezdeményezéssel megindították a katolikus papok békemozgalmát. Megemlékezett e mozgalmat támogató, ma már néhai dr. Bánás László veszprémi püspökről, dr. Czapik Gyula egri érsekről, dr. Beresztóczy Miklós préposztokról és másokról.

— Vallottuk — mondta Mag Béla —, hogy a békéért való munka nem szívettség, hanem hivatásunkból folyó kötelesség. Nem ilyen vagy olyan csoport, párt mellé való állás, hanem az igazság mellett való kiállás. Nem politikai vagy hatalmi érdek kiszolgálása, hanem az egész emberiség — benne egyházunk és hazánk — érdekének védelmezése.

Referátuma utolsó részében a jövővel foglalkozott Mag Béla. Mindig a valóság talaján állva, reális tényekből kell kiindulni, és a megoldáshoz a kipróbált elveket rugalmasan és korszerűen kell alkalmazni. A békemunkát, a jelen és a jövő feladatait változatlanul kell folytatni, az Országos Béketanács programjával összhangban, elsősorban itthon, hazánk, népünk életének felvirágoztatásában, a fejlett szocialista társadalom építésében. A békeharc nemcsak folytatódik, hanem szünet nélkül meg is újul. A veteránok és a

fiatalok meleg üdvözlésével fejezte be Mag Béla referátumát.

Hazánk kormánya üdvözlétét és jókívánságait Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke tolmácsolta. Felszólalásában többek között ezeket mondotta:

„Mély tisztelettel, megbecsüléssel és szeretettel emlékszem meg azokról a bátor, következetes és az akkori kialakulatlan helyzeten messze túllátó, igaz hazafiakról, egyházuk tényleges érdekeit felismerő papokról, akik ott voltak már az indulásnál és a döntő pillanatban felismerték az utat és vállalták ezen az úton a járást. Méltán megilleti őket a költőnek, Ady Endrének szavai: Csak akkor születtek nagy dolgok, / Ha bátrak voltak, akik mertek; / S ha százszor tudtak bátrak lenni. / Százszor bátrak és viharvertek.”

Dr. Bartha Tibor református püspök a Keresztény Békekonferencia és a hazai egyházak; Pethő Tibor, az Országos Béketanács elnökhelyettese, a Hazafias Népfront és az Országos Béketanács köszöntését tolmácsolta. A külföldi katolikus békemozgalmak képviselőinek köszöntése után Száva János miskolci apát, a fiatal korosztály nevében Vendrő György esepéres köszöntötte a jubileumi közgyűlést, mely dr. Ijjas József elnöki zárószavával ért véget.

Délután Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke fogadást adott a Gellért szállóban, melyen a mozgalom vezetői a kitüntetettek, a katolikus és más egyházak vezetői jelentek meg. A fogadáson Weisz Ferenc prépost mondott köszönetet. A jubileumi ülésen és a fogadáson egyházunk képviselőiben dr. Ferencz József püspök vett részt.

Helsinkiben új reménység született

Dr. Bartha Tibor debreceni református püspök, országgyűlési képviselő, az Elnöki Tanács tagja, a magyar országgyűlés legutóbbi ülésén, a kormány külpolitikai munkáját elemző beszámolót követő felhívásában minden vallásosan gondolkodó, hívő magyar ember nevében, többek között a következőket mondotta:

Történelmi visszapillantásában világos képet állított fel a skolasztika, a reneszánsz, a reformáció, a felvilágosodás, a liberalizmus azon törekvéséről, mely a természetjog alapján kísérelte meg a népek és államhatalmak egymás közötti érintkezésének humánus jellegét és tartalmát biztosítani. Sajnos sikertelenül, mivel a népek és nemzetek egymás közötti viszonya alakításában az erkölcsi elvek nem kapták meg az őket megillető helyet. Az erőszak ellenben mindennapos jelenség volt, s ez az erőszak az imperializmusban és a kolonializmusban eljutott a maga dicstelen csúcsára.

A népek egymás közötti viszonyát ezért új alapokra kellett helyezni, különben a mi nemzedékünknek azok a súlyos problémái, amelyek a népességnövekedés, az éhség, az energiaforrások csökkenése, az emberi környezet veszélyeztetettsége, de főleg a tudomány és technológia „segítségével” létrehozott pusztító fegyverek formájában vannak jelen a mi mindennapi életünkben, elpusztulással fenyegetik földünket, emberi nemzetségünket. A szocialista eszmék azok, amelyek felismerve ezt a nagy veszedelmet, tevékenységük központi gondolatává és céljává tették a népek és nemzetek egymás közötti viszonyában, érintkezésében az erkölcsi elveknek hatékonyá tételét; hogy a népek és nemzetek meg kell értsék egymást, s fel kell ismerjék kölcsönös felelősségüket; minden népnek rá kell jönnie arra, hogy a másik népnek éppen annyi joga van az élethez, mint neki magának, és a javakhoz is, amelyekből mindennapi kenyér lesz.

A szocialista eszmék hordozói egyik sikerüket Helsinkiben érték el ez év nyarán — hangsúlyozta dr. Bartha Tibor püspök, országgyűlési képviselő. Az ott elfogadott záródokumentum 10 pontban foglalta össze azokat a szabályozó elveket, amelyeknek érvényesülnie kell a népek egymás közötti viszonyában. Ezek a szabályozó elvek magas erkölcsi értékűek. Ebben rejlik Helsinki nagy jelentősége. Ezeket a magas erkölcsi értéket képviselő szabályozó elveket a népek és államok nem léphetik át csak úgy minden további nélkül, mert a szocialista eszméket hordozó

népek tevékenységének köszönhetően a világ népeinek nagy többsége ma már öntudatosan tekint a nagy világproblémákra, s az államok vezetői ma már nem hagyhatják figyelmen kívül népüknek békeóháját s a nagy kérdések megoldásának egyetlen helyes megoldási módját: a békés megoldást.

A továbbiakban dr. Bartha Tibor szólott a magyar kormányküldöttség helsinki állásfoglalásának jelentőségéről. Arról, hogy mindannyiunk szívügye, hogy a helsinki megállapodás eljusson az egyszerű embermilliók tudatáig széles e világon. Tudatossá kell tenni, hogy lehetséges megteremteni egy új, jobb, békésebb világot, amelyben nem kell félniük a pusztító fegyverektől, de örvendhetünk a józan ész által megszabott rendnek. Lehetséges egy új, jobb és békésebb világ, amelyben a visszahúzó erők egyre kevesebb teret kapnak s a bizalmatlanság eltűnik az emberi szívekből és fejeikből.

Örömmel állapította meg dr. Bartha Tibor, hogy a helsinki megállapodások létrejöttéhez a magyar kormány és az egész magyar társadalom jelentős erőfeszítéssel járult hozzá. Ebből a nemes és az egész emberiséget érintő munkából a magyarországi egyházak is kivették részüket. „A magyarországi kereszténység őszinte odaadással támogatja társadalmunk közösségét, a hazafias és humánus célkitűzések munkálásában. Ma már nem szorul bizonyításra, hogy hazánkban az istenhívő keresztények a maguk hitelteli meggyőződésével nem tartják összeférhetetlennek a szocialista Magyarország építésében és az emberiség békéjének megteremtésében való részvételt, sőt egyenesen keresztény hitük parancsának, az ember szeretet Krisztusának engedelmeskedve vesznek részt e célkitűzések munkálásában.” Ennek bizonyítására két fontos eseménynek adott hangot dr. Bartha püspök. Egyik a Keresztény Békekonferencia siófoki ülése és az ott végzett munka, másik a katolikus békemozgalom 25. évfordulója alkalmából tartott ünnepélyes nagygyűlés a parlamentben. Mind a kettő arról tett bizonyosságot, hogy egyházaink magyar népünk, illetve az egész emberiség felemelkedéséért, egy jobb és békésebb világért munkálkodnak.

Az 1969. évi budapesti felhívással valóban „új reménység született”. Ezt erősítette meg Helsinki. A magyar delegációt vezető Kádár János Helsinkiben elhangzott, gondolatokban gazdag felszólalásából a jövőre vonatkoztatva, mindannyiunk további kötelessége e szellem ápolása, mert „meggyőződésünk — mondotta Kádár János —, hogy Európa minden népének legfőbb kívánsága a béke”.

Az IARF montreali kongresszusa

A szabadelvű vallások nemzetközi szövetsége (IARF) fennállásának hetvenötödik évfordulója alkalmából a huszonkettedik kongresszusát tartotta ez év augusztus 15-től 22-ig Montreálban, a McGill egyetem épületeiben. Vendéglátó lelkesünk, dr. Leonard Mason üdvözlő szavait azzal kezdte, hogy az ezerötven évesekben, amikor az első felfedezők a mai Montreál helyén jártak, a Kína felé vezető utat keresvén, „álmaik útját követték”, dacolva a viharokkal és az őket sanyargató betegségekkel. A mi kongresszusunkat is így jellemezték az álmok és a nehézségek.

Álmainkat a nagygyűlés központi gondolata fejezte ki: megtalálni „különbözőségeinkben az egységet”. Nehézségeinket nem a fellépő betegségek jelentették, hanem éppen a túlságos „különbözőség” — hogy mást ne említsünk — az anyanyelvi sokszínűség. A japán Risho Kosei-Kai képviselőit vagy az afrikai küldötteket csak egy-egy közbeiktatott világnyelven lehetett megérteni, ami természetesen nehézséget jelentett mindenki számára. A keresztény hagyományon nevelő-

Az ottawai unitárius templom, téli felvétel, a templom mögött látható az Ottawa-folyó.

dött képviselőknek inkább érdekes volt a buddhista dr. Nikkyo Niwano vezette reggeli áhítat, semmint érthető, a maga térdeplő, ünnepélyes, misztikus szertartásával.

A helybeli nagyon szép unitárius templomban részt vettünk egy szombat esti áhítaton és egy vasárnapi nemzetközi istentiszteleten. Előbbi során verseket, idé-

Az IARF-kongresszus szünetében dr. N. Niwano japáni elnök beszélget püspökünkkel.

zeteket és dalokat hallgattunk, valamint egy páros művészi táncban gyönyörködtünk. Az ünnepi szolgálaton William McMillan észak-írországi lelkész tartott lelkes beszédet és Mason lelkész vezetésével egy soknyelvű „bábeli” imádság után a szép számú gyülekezet megható pár perces csendes áhítatba merült. Asztal mellett ülve, külön kis kehelyből vettük az úrvacsorát, ami bár számunkra szokatlan volt, ünnepélyes komolysága áhítatot keltett mindannyiunk szívében.

Minden reggel, a kongresszusi tárgyalások előtt, más-más nemzet képviselői tartották az áhítatot. Liberalizmusunk szép példája volt az a türelem és érdeklődés, mely a résztvevőket jellemezte; a kis tanácsterem mindig szűknek bizonyult.

Külön alkalmakon tanácskozott a gyűlésen részt vett nők csoportja. Tárgyalásaik témája „az emberiség közös testvérisége”, szervesen illeszkedett a kongresszus fő gondolatába, az „egység” keresésébe.

Az amerikai George N. Marshall lelkész vezetésével emlékbizottság alakult Schweitzer Albert születésének századik évfordulója alkalmából. Az elnöklő lelkész

felolvasott tanulmányában arra a kérdésre keresett választ, hogy Schweitzer liberálisnak mondható-e a mi felfogásunk szerint, és mi volt lényegében az ő egyéni hite. Előadó szerint a nagy emberbarát a legteljesebb mértékben a mi vallásos gondolkodásunk irányában haladt. Az emlékbeszéd után első alkalommal, a résztvevők lelkes tapsai közepette, nyújtották át a Schweitzer-emlékérmét dr. Kovács Lajos kolozsvári püspöknek, aki meghatott szavakkal mondott azért köszönetet és emlékezett vissza azokra az évekre, amikor a díjat átadó James Luther Adams professzorral együtt találkoztak a strassburgi egyetemen a később Nobel-békedíjas teológus-orvossal.

Az IARF kongresszus négy albizottságban készítette elő a tárgyalások témaköreit. A bizottságok kidolgozták a szabadelvű kereszténység feladatait a mai világ számára, a modern világ vallásos megközelítésének lehetőségeit, a világ vallásai közötti dialógust, valamint a béke, az igazság és az emberi jogok gondolkörét.

A bizottsági jelentések éppúgy, mint a hozzászólók hangsúlyozták, hogy a szervezett vallások szem mellát-

Az IARF montreáli kongresszusának megnyitó ülésén dr. B. Raymond bemutatja a végrehajtó bizottság tagjait, balról: D. Gehrman főtitkár, M. Nezu tolmács, dr. N. Niwano, dr. D. Greeley, dr. J. Kielty lelépő elnök, takarva L. Meijer az ifjúság képviselője, dr. H. Schlötermann alelnök, dr. C. Howlett, a nők képviselője, dr. Ferencz J., dr. Kovács Lajos, az új elnök, dr. D. Kafka, prof. dr. J. van Goudoever, W. McMillan, prof. dr. P. Dalbert.

hatóan gyengülnek és fokozatosan elvesztik társadalomformáló erejüket. Az emberek kevesebbet törődnek vallásukkal. Tekintélyüket csak a jézusi szeretet maradéktalan gyakorlásában őrizhetik meg. Ennek a szeretetnek kell ma is feltétlenül érvényesülnie úgy szavainkban, mint cselekedeteinkben. Jézus azt tanította, hogy mennyei Atyánk szeretet minket, minden gyarlóságunk ellenére, s ennek a nemes érzésnek birtokában mi is legyőzhetünk minden akadályt, ami egyéni vagy közösségi életünkben adódik. A Názáreti nem kötötte hitét különleges hagyományokhoz vagy intézményekhez, csak egyedül az élő Istenhez. A szabad keresztények akkor követik igazán őt, ha saját csoport vagy gyülekezeti érdekeiken túl, Istennek olyan értelmezését nyújtják az embereknek, ahogyan azt Jézus is tette, nem a holt betűk szolgálatával, hanem a szellemnek mindent megszépítő erejével.

A mai keresztények akkor járnak el helyesen, ha egyéni meggyőződésüket egy állandó önvizsgálatnak vetik alá, másrészt, ha dialógusokat folytatnak másokkal. A jóságnak és igazságnak minden formáját meg kell ismerni. Tudomásul kell venni, hogy Isten lelke nemcsak egyetlen hit vagy egyház követőit világosította meg. Az igazság a mi megszokott utainkon túl is jelentkezik. A szellem fejlődése egy szüntelen folyamat. A vallásnak mindig figyelembe kell venni a pluralizmust és támogatnia kell azt. A szabadelvűeknek is tudomásul kell venniük, és támogatniuk kell mások békét építő tevékenységét.

A kereszténység „liberális” szárnyának felül kell vizsgálnia szolgálatainak formáit, mert azokban mindinkább teret nyer a keresztény küldetés intellektuális és racionális megvilágítása, holott az emberek nem pusztán intellektuális lények.

Isten az emberi tapasztalat világán át csak részben ismerhető meg. Ezért el kell ismernünk korlátozottságunkat, mélységes bizalmat kell vetnünk Istenünkbe. Így gyengeségeinken is érvényesülni fog Isten ereje. Ez az alapvető vallásos élmény nemcsak a keresztény egyházakban szerezhető meg. Ha mozgalmunkon kívül valakinek nehézséget jelentenek a keresztény szimbólumok, hívjuk őket, hogy keressük meg azokat az igazságokat, amelyekben közösen osztozhatunk mindannyiunk javára.

Az I. sz. bizottság külön jelentése hangsúlyozza, hogy a szabadelvűség éppúgy mint az ortodox kereszténység, keresvén az élet értelmét és magyarázatát, eljut Isten fogalmáig. Isten léte megmagyarázza az életet elindító és fenntartó erőt, amely lehet bár sokszor talányos, de attól függetlenül nem tudunk. Az élet értelmének keresése és az Isten-keresés egyet jelent.

A kongresszusi viták során kidomborodott az a meggyőződés, hogy a vallásnak éppúgy, mint a világnak jövője attól függ, hogy hiszünk-e ebben a jövőben. Az IARF hinni akar bennük. Hinni elsősorban egy dogmamentes, fejlődő, haladó vallásos irányzatban. Világszövetségünkön belül bár hitformáink különböznek, mindannyiunkra jellemző valami közös tulajdonság. Tudjuk, hogy vallásos dolgainkban mi nemcsak örökösök, hanem felfedezők, kutatók vagyunk, és új formák teremtoi.

Rendíthetetlenül hisszük — fogalmazta meg a II. sz. bizottság —, hogy fő erősségünk az értelemszerűség. Gondolkodunk, gondolkodunk és újra gondolkodunk. Az emberi méltóság maga is a gondolkodás képességén nyugszik. Problémáinkban s az élet szövevényes utain az értelem az egyetlen biztos eligazító. Egyedül az észszerűség a biztosító az emberiség jövőjének, amint Goethe mondja a Faustban: „az értelem és remény együtt virágzik”.

Az IARF biztosítani akarja az emberi optimizmust. Minden nehézség és gond ellenére pozitív hitet akar adni emberi jövőnkkel illetően. Vallásosnak lenni ma nem ugyanazt jelenti, mint a múltban. Ma más a kozmikus és a társadalmi szemléletünk. Olyan realitásokkal állunk szemben, amelyek eddig ismeretlenek voltak. Ma újra kell fogalmazni a vallás lényegét és ez nem lehetetlen; csak nyílt szív és nyitott értelem kell hozzá. Így megtalálható a nagyvilág különbözőségében is az egység.

A IV. bizottság, de általában a kongresszus és a közgyűlés is támogatni kíván minden jó szándékú béketörekvést, mely az ENSZ keretein belül, de azon

kívül is, egyértelműen a jövőt és az emberiség békéjét akarja biztosítani.

A közgyűlés a szokásos tárgysorozati pontokat — főtitkári és gazdasági jelentések, új tagcsoportok felvétele stb. — meghallgatva és elfogadva, megejtette a

A montreáli kongresszuson: Bartók Béláné, püspök, főgondnok, kissé takarva Bajor János.

E. MOHNIKE, HAMBURG felvétele

tisztújítást. Az 1975—78. évi ciklusra elnöknek dr. Kovács Lajost, a legrégebb unitárius egyház püspökét választotta meg teljes egyhangúsággal. Így az IARF történetében első ízben került szocialista államban élő egyház képviselője az elnöki székbe. Aelnök ismét a német dr. Heinz Schlötermann, pénztáros a holland W. St. Kroese lett. Főtitkári tisztében megerősítette a kongresszus az eddig is sok érdemet szerzett, körünkben is jól ismert Diether Gehrman lelkészt. Az 1978. évi soron következő világgyűlést 1978-ban Oxfordban fogják megtartani.

Bajor János

A békéért és igazságosságért

A keresztény békekonferencia siófoki ülése

A szeptemberben tartott ülésekre a Balaton-part nyári napfénnel fogadta a különböző országokból érkezett kiküldötteket és meghívott vendégeket. Az ünnepélyes megnyitóra és a plenáris ülésekre a siófoki városi tanács tanácstermében került sor. Nikodim metropolita megnyitója után a hazai ököméne nevében dr. Bartha Tibor püspök-elnök, Siófok városa nevében dr. Gáti István tanácselnök köszöntötte az egybegyűlteket.

A konferenciát a Magyar Katolikus Püspöki Kar és a katolikus békeszervezetek nevében dr. Cserháti József, pécsi megyéspüspök, a püspökkari konferencia titkára mondott köszöntőt. Dr. Réczey László professzor az Országos Béketanács üdvözlését tolmácsolta. Az Egyházak Világtanácsa nevében dr. K. Reiser,

az Európai Egyházak Konferenciája nevében dr. G. Williams szólt. Dr. Tóth Károly részletes és az elmúlt évek minden jelentős eseményére kiterjedő beszámolója után a tanácskozást megnyitó előadások hangzottak el. Dr. M. J. Yutzi argentin professzor „A keresztények és a felszabadulás folyamata”, dr. James E. Will amerikai professzor: „A keresztények elhivatása a békéért és igazságért való együttműködésre”, dr. Pröhle Károly professzor „A keresztények együttműködése egy igazságos békéért” c. tartottak előadásokat. Dr. Bognár József akadémikus, mint felkért szakértő a világgazdasági kérdések összefüggéseiről tartott előadást.

Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, munkatársai kíséretében a legnagyobb

balatoni hajón adott fogadást a vendégek tiszteletére, ragyogó napfényes időben.

A tanácskozások négy szakbizottságban folytak, melyek vezetését a következő neves személyiségek látták el: teológiai: Ch. Baete ghanai professzor; nemzetközi politikai: dr. H. V. Devadas indiai professzor; gazdasági-ökumenikus: A. K. Thampy indiai professzor; adminisztratív: dr. H. Hellstern svájci, a KBK alnöke. Ebben az utóbbi bizottságban szólalt fel püspökünk is.

Losonczy Pál, népköztársaságunk Elnöki Tanácsának elnöke fogadta a konferencia küldöttségét.

Az utolsó este a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa adott fogadást a résztvevők tiszteletére, melyen dr. Bartha Tibor püspök a megjelenteknek bemutatta a Tanács rendes és társult tagjait, utóbbiak között egyházunk képviselőjét is.

A tanácskozás „a keresztények elhivatottsága a békéért és az igazságosságért való együttműködésre” témáról az ézsaiási íge „s az igazság gyümölcse béke lesz” jegyében folyt. A tanácskozásokat, ahol a plénumon is sok értékes felszólalás hangzott el, a konferencia által választott következő elnökség vezette: elnök: J. R. Chandran indiai professzor, alelnök: Nicolae Corneanu romániai metropolita; tagok: Esther Coker Sierra Leone-i asszony és dr. Carl Soule amerikai professzor.

A teológiai csoport a békemunka fő indítékait igyekezett tisztázni, megállapítva, hogy Isten szentlelkének bennünk munkálkodása békével ajándékoz meg, s ez utat talál a társadalmunkat alkotó embertestvéreink béketörekvése felé. Hasonlóképpen Isten igazsága is találkozik az emberi kapcsolatokban jelenlevő igaz-

ságokkal. Mindezekben a kapcsolatokban jelen van a szabadság szelleme, tehát nagymértékben függ a béke ügye a mi tevékenységünktől, sáfarkodásunk mértékétől.

A politikai kérdésekkel foglalkozó csoport tevékenysége a világbéke időszerű kérdéseire irányult. Örömmel állapította meg, hogy a világ békéjének fő támasza, az öt kontinens százmilliói, eredményesen dolgoztak és dolgoznak, és készek szembenézni újabb feladataikkal és a nehézségekkel is. „Erkölcsei feladatát teljesítünk, amikor gyakorlati lépéseket teszünk a bizalom kiépítésében.”

A gazdasági kérdésekkel foglalkozó csoport a világgazdaság újjárendezésének problémáival foglalkozott. A jelenleg hátrányos helyzetben levő társadalmi csoportok súlyos nehézségei, életszínvonalbeli hiányosságai mellett nem mehetünk el részvétlen lélekkel. Az e tekintetben elérhető siker feltételezi a leszerezés szükségességét, a fegyverkezési verseny által teremtett feszült helyzet feloldását, az ENSZ békemunkájának fokozását.

Az adminisztratív feladatokkal megbízott csoport igyekezett feltárni azokat a lehetőségeket, amelyek révén fokozottabb mértékben be lehet vonni a békemunkába a nőket és a fiatalokat.

A Keresztény Békekonferencia Folytatólagos Bizottsága síófoki ülésének záró értekezletén Nyikodim metropolita összegezte a tanácskozás eredményét: a síófoki ülés tovább erősítette azt a meggyőződésünket, hogy tartós és igazságos békét csak az összes békeerők összefogott munkájával lehet folyamatosan biztosítani.

Az unitárius gondolkodás nagyjai...

Frank Lloyd Wright

(Gondolatok a „Testamentum” megjelenése kapcsán)

„Az UNITY-templomban apáink unitárizmusa jutott kifejezésre épület formájában egy ivadékuk révén. Az «Unitárius» eszme az egység volt. Az unitáriusok a dolog egységében hittek. Nos, én itt olyan épületet akartam építeni, amely kifejezi az egységnek ezt a mindent átfogó értelmét.” Televíziós nyilatkozatának ezekkel a szavaival vállalja tudatosan

A madisoni unitárius templom, Wright alkotása

az unitárius gondolatot, és unitárius voltát Frank Lloyd Wright, a XIX. század végének és a XX. század első felének egyik legnagyobb építész. 1869–1959-ig élt, és majdnem hetven évig tervezett, mintegy félezer épületet. Az „organikus építészet” megteremtője, egy örökké fiatal ember, akiben kilencven éves koráig megvolt az a hihetetlen dinamika, amely alkalmassá tette, hogy korának építészeti fejlődésében végig úttörő szerepet töltsön be. A Guggenheim Mú-

zeum, a „vízesés ház”, a Milwaukee görögkatolikus templom éppen úgy bevonult az építészet történetébe, mint a Johnson Viaszgyár irodaépülete és laboratórium tornya vagy saját háza „Taliesin West”. Mi volt az, ami sajátossá tette művészetét? Talán kezdjük a bevezető idézettel: az egységbelátás. Hiszen művészetét organikus építészetnek is nevezte. Nem jelentett ez kevesebbet, mint azt, hogy elvetett minden felesleges és értelmetlen cicomát, félretett mindenféle dogmatikus tradíciót, és épületeit a funkció, a szerkezet és a felhasznált anyag tökéletes egységével az emberi lélek kifejezésével, szimbólumává tette. Tiszteli és becsüli a modern építkezésben a legkorszerűbb építőanyagokat, elismeri és használja a gépeket. Általában tudomásul veszi, hogy a technika és a tudomány óriási mértékben fejlődött korunkban. Az ellen azonban a leghatározottabban tiltakozik, hogy az ember és az emberi lélek mechanikussá váljon, vagy a modern technika és tudomány rabszolgájává legyen. A gép, a technika, a tudomány eszköz a szemében. Az emberi lélek kiteljesedésének az eszköze, és ezért vezeti be testamentumát azzal a gondolattal, hogy „az építőművész nem nélkülözheti a filozófiát; szüksége van rá, akár a szeme világára”, „a költő a mérnökben a mérnök a költőben és mindkettő az építészetben együtt kell dolgozzon, egy életen át”. Ebből a gondolkozásmódból logikusan következik az építészet wrighti értelmezése. A hellyel, a környezettel való szoros egység az anyagok természetéből, a forma, anyag és szerkezet összefüggéséből törtenő kiindulás a tér és a természet új építészeti értelmezése, felszabadítása — a „fellazított alaprajz”, a térbeliség következetes és racionális kibontakozása, a fény-árnyék játék, új, természetes és mesterséges fényhatások kutatása az épület céljának és alakjának egysége és mindennek felett az egyszerűség.

Gondolkozzunk el ezeken a röviden ismertetett jellegzetességeken. Az egységben látás, a természetnek egy sajátos megbecsülése, az állandó haladás gondolata és az élet organikus szemlélete éppen úgy, mint az emberi léleknek és alkotózságnak mindenek felett való tisztelete, olyan szemléletmódbeli sajátosságok, amelyek akkor is árulkodnának megalkotóik unitárius voltáról, ha történetesen nem is tesz tanúbizonyságot erről a tényről. Az unitárius gondolkodás fejlődése négyszáz éven keresztül ezeknek az alapelveknek a fejlődése volt. Az a romantikus tisztaságú szabadságszeretet, amelyről tanúságot tett a „Testamentum” a tordai törvények szabadságvágyának építőművészi párhuzama. Az emberi lét feltétlen tisztelete és a természet értékelése Dávid Ferencnél, Emersonnál, Martineau-nál éppen olyan gyümölcsöket termelt a teológia és filozófia területén, mint alkotónk építőművészetében. Egy pillanatig sem merném azt állítani, hogy Frank Lloyd Wright az unitarizmus nélkül nem lett volna azzá, ami lett. De az bizonyos, hogy művészetének és egyéniségének kibontakozásában kétségtelenül óriási szerepet játszott, az unitárius tradíció gazdag öröksége.

Képünk azt az unitárius templomot ábrázolja, amelyre a kezdő idézetben hivatkozik. Madisonban áll ez a templom és tervezéséről a művész ezeket mondja: „a terv... háromszöges. Háromszöget alkot a tető és ezenkívül a háromszögesítésre való törekvés kifejezésre juttatja a hódolatot is a templomtorony alkalmazásának hagyományára való visszanyúlás nélkül. A tető maga, amely mindent beborít, mindent a mindenben és minden egyest az egészbe foglalt, azt mutatja, azt mondja, amit a torony szokott kifejezni, de nagyobb áhítattal fejezi ki, úgy hiszem formailag és szerkezetileg is”.

Művész volt, költő, filozófus és bátran hozzátehetjük, unitárius teológus is a szó legnemesebb értelmében. Építészetében éppen úgy, mint írásaiban. A

Testamentumot ezekkel a gondolatokkal fejezi be. „Igen sokat hivatkoztam egy emberibb építészetre, megpróbálom hát elmagyarázni, mit jelent számomra, mint építész számára ez a szó... Az emberi lénynek belső természetű tulajdonsága az emberség. Valamint a Naprendszer arányait fényekben mérjük, ugyanígy a belső fény, az emberség mértéke. Ez a megoldás: az ember, mint világosság, felette áll minden számításnak. Mint a napvilág a természetet, úgy ragyogja be ez a belső fény — az emberi fény — az emberi szellemet. Az emberi fény az ösztönök felett áll. Emberi képzeletünk e belső fény szülötte, ennek jegyében alkot és munkálkodik: ha meghal, tovább árad a létezés fénye ugyanúgy, miként az emberben élt. Megvilágosítja az ember szellemét, és ha életünkkel válik, ha sugárzik belőlük a fény: egész fajtánkat beragyogja... Az emberi tudat legdrágább kincse ez a belső fény, amelyet szépségnek nevezünk. A szépség az ember fényének ragyogása — emberi mivoltának sugárzása, amint az építészetben, a művészetekben, a filozófiában, a vallásban igaz romantikus kifejezést nyerhet... Bölcsőtől a koporsóig küzdünk a bizonyosságért, hogy életünk fennmarad. Fénnyé lényegülten... Mondhatjuk tehát, hogy az emberség maga a soha nem lankadó fény. Gyarló tulajdonságaink eltörpülnek a bennünk ragyogó fényesség nagy csodája mellett... Az emberiségnek sok szava van e belső fényre, például a „lélek”. Az Istenség egyetlen elfogadható értelme: az igaz emberség. Végső halál és abszolút gonosz, egyszerűen nem létezhet — hiszen valami módon minden a fényből van. Gonosz nem létezik, a végső elemzésben: maga az árnyék is a fény szülötte. Hiszem, Jézus erre gondolt, amikor így szólt: az Isten országa ti bennetek van.”

F. L. Wright: „Testamentum” című könyvét 1975-ben a Gondolat kiadó jelentette meg.

Szász János

Ideológiatörténet: Humanizmus és reformáció

A Világosság c. havi szemlében jelent meg fenti címen Klaniczay Gábor beszámolója az MTA 1974. évi őszi vitaüléséről. Az ismertetés második részét a szerző hozzájárulásával közöljük a Világosság 1975. évi márciusi számából.

Az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz-kutató Csoportja az egyetemi tanszékekkel együtt szervezett vitaülését novemberben Szegeden tartotta. Ezúttal a magyar reneszánsz korának két különböző problémaköre került megvitatásra: a Mátyás király személye köré fonódó humanista „uralkodó-mítosz” esztétikai forrásai, valamint a humanista műveltséget — egy évszázaddal később — a reformáció radikális továbbfejlesztésére felhasználó magyarországi antitrinitáriusok tevékenységének új aspektusai, eddig keveset meg nem világított szakaszai.

Illúzióknak, utópiáknak bizonyult nemcsak a Mátyás-vezette közép-európai reneszánsz birodalom elképzelése, nemcsak az ókori nagy hódítók tulajdonságait és a klasszikus műveltséget a humanista Európa szolgálatába állító monarcha eszménye, de az egész reneszánsz életszemlélet, emberkép is. A gazdasági-társadalmi-politikai fejlődés XIV–XV. sz.-i egyensúlyának megbomlását a humanisták emberközpontú világképének szétesése követte. A gondolkodás ismét biztosabb, „hagyományosabb” támaszt keresett és talált a vallásos világnézetben. A középkori feltétlen tekintélytisztelet ideje azonban a vallás értelmezésében is lejárt, a XVI. század, a reformáció kora a középkori kereszténység történetének legradikálisabb változásait, újításait hozta. A heves vitákban a reneszánsz kifejtett filológiai tudása is a Biblia kritikai vizsgálatának fegyverévé vált, a vallásos kérdésekben új, merészebb értelmezéseket tett lehetővé. A

humanista képzettségnek a reformáció radikálisabb ágaival való összekapcsolódását jól megfigyelhetjük a XVI. század vége felé Magyarországon is nagy jelentőségre szert tevő antitrinitárius mozgalom történetében.

Pirnát Antal az „Ariánus Biblia” című előadásában az erdélyi antitrinitáriusok ténykedéseinek egy új, érdekes oldalát rekonstruálta a források említéseiből. A reformáció különböző irányzatainak egyik legjelentősebb fegyverténye volt a Biblia anyanyelvre való lefordítása, ami egyben filológiai pontosításokat, új értelmezéseket jelentett. Az antitrinitáriusok fő tételüket — a Szentháromság tagadását —, már kezdetől fogva filológiai érvek sorával, a Biblia középkorban használatos latin fordításán (Vulgata) túlnyúlva — nemcsak újszövetségi, de ószövetségi anyagon is — a görög (Septuaginta) és a héber változatok ismeretében próbálták bizonyítani. Lengyelországban létre is jött egy antitrinitárius Biblia-fordítás, mely összefoglalta a mozgalom álláspontját a vitatott helyek értelmezésében. Nagy jelentőségű lenne, ha tudnánk, hogy a kor egyik legjelentősebb antitrinitárius központjában, Erdélyben történt-e ilyen irányú kísérlet, kezdeményezés.

Pirnát Antal kutatásai éppen ebbe az irányba mutatnak. Antonio Possevino, egy Báthori István szolgálatában álló jezsuita tudós és politikus említéseiből hallhatunk arról, hogy a Dávid Ferenc vezette erdélyi antitrinitáriusok körében lépések történtek „a Biblia korrigálására, vagyis meghamisítására”. A XVI. század 70-es éveiben Kolozsvárott valóban létrejött egy olyan „kör”, mely az európai antitrinitáriusok legképzettebb vezetőit összegyűjtve, képes lett volna egy ilyen feladat végrehajtására. Ez idő tájt Erdély volt az európai antitrinitáriusok „ígéretföldje”, hisz itt kerülhetett sor egyedül egy antitri-

nitárius nézeteket valló Egyház, a Dávid Ferencet követő unitáriusok megszervezésére.

A kolozsvári iskolán egymás után töltött be lektori állást a mozgalom két kiemelkedő teoretikusa, a német eredetű Johann Sommer és Marthias Veheglorius. A 70-es évek elején sűrűn megfordult Kolozsvárott a XVI. századi szabadgondolkodás egyik legszívesebb egyénisége, a nézeteiért később máglyahalállal fizető görög Palaeológus Jakab. A bibliakritikai tevékenység feltehetően az ő kezdeményezésére indult meg. Az antitrinitárius vezetők szoros kapcsolatot tartottak más országokban tartózkodó tudós társaikkal is, mint pl. a Krakóban élő Dudith András, vagy a Heidelbergből, Krakóból, majd Erdélyből Konstantinápolyba menekült Adam Neusserral. Feltehetőleg ez utóbbi segítette Palaeológusnak a legfontosabb „segédeszközök”, egy pár igen régi és hitelesnek tűnő görög bibliafordítás beszerzésében és Erdélybe juttatásában.

A Kolozsvárott meginduló kritikai munkálatok egy antitrinitárius bibliafordítás elkészítésének bevezető fázisai is lehettek. Hogy egy ilyen kiadás vagy fordítás elkészült-e, arról bizonyosat nem tudhatunk — a szöveg nem maradt fenn. Az antitrinitárius bibliaértelmezések általunk ismert elemeinek összesítése azonban lehetővé teszi, hogy a kritikai tevékenység alapkonceptiójáról képet alkossunk.

Pirnát Antal az antitrinitárius gondolkodóknál egyik leggyakrabban előbukkanó vitakérdés, a János-evangélium Szentháromságra utaló első részeinek eltérő magyarázatai kapcsán mutatja be, milyen fejlődés vezet az erdélyi antitrinitáriusok álláspontjához, hogy magán a mozgalmon belül milyen előrelépéseket figyelhetünk meg a bibliamagyarázat módszereiben a Kálvin által megégetett orvos és teológus, Servetus ideje óta.

Servetus a meglevő bibliai szöveg hitelességének elismerésével, pusztán szimbolikus, filozófiai átértelmezésével próbálta a szentháromságtan cáfolatát alátámasztani. Laelius Socinus — egyik legkiemelkedőbb követője — már kizárja a metafizikai értelmezéseket és helyette grammatikai érveket (az Ige önálló léte utalni látszó „logosz” szó többértelműségét) hoz fel. Amikor ezt a magyarázatot a reformátusok (többek között Melius a gyulafehérvári hitvitán) filológiai érvekkel cáfolják, az Erdélyben tevékenykedő antitrinitárius Blandrata már megpendíti azt a lehetőséget, hogy az egész „logosz-tan” a Biblia eredeti változatának meghamisításaként került be az addig ismert szövegekbe. Érveit többek között azzal is alátámasztja, hogy ami logikailag képtelen a vallási tételek közül, az igaz sem lehet. Az újszerű vallásfelfogásban egy további lépést jelent Sommer 1571-ben megjelenő tézis-sorozata, ahol a szentháromságtan cáfolatára az addigi érvek mellé egy részletesen kidolgozott ideológiatörténeti hipotézist állít: a Szentháromságra utalni látszó „logosz-tan” a Bibliában hamisítás, mely feltehetőleg a platonista befolyás alatt álló görög Pál-tanítványok tevékenysége idején került be a keresztény tanításokba, majd a későbbi bibliafordításokba.

Ezt a feltételezést támasztotta alá további érvekkel Dudith András, aki az antitrinitárius mozgalom teoretikus kérdéseinek megválaszolásánál saját igen alapos patrisztikai, történeti ismeretei mellett nagymértékben támaszkodott a kitűnő lengyel humanista, Andreas Ficius Modrevius érveire. A felekezeti álláspontokon felül álló Modrevius Sylvae című művében nagy felkészültséggel és éles logikával bizonyította, hogy sem a János-evangélium első részeiben, sem másutt a Bibliában nem találhatunk olyan helyet, mely a szentháromságtan niceai formuláját egyértelműen alátámasztaná. Modrevius tételeit Dudith összekapcsolta Sommer fent említett hipotézisével, és saját kritikai nézeteivel, melyekben valamennyi fennálló Biblia-változat hitelességét kétségbevonja. A biblia könyvei Dudith felfogásában olyan iratok, melyeket a zsidó vallás, illetve a kereszténység fejlődésének első évszázadaiban — az adott ideológiai szükségleteknek megfelelően — többszörösen is átalakítottak, megváltoztattak az egyes álláspontok képviselői, és az átírásokra a különböző fordítások különösen kedvező alkalmat kínáltak.

Lehetséges lett volna ezután egy „autentikus” Biblia-változatot rekonstruálni, lefordítani? Talán épp a bibliakritikai tevékenység eredményei miatt maradt az „ariánus biblia” befejezetlen, komolyabb nyomot nem hagyó vállalkozás. Az antitrinitáriusok kezdetben a Biblia-szöveg „feltétlen tekintélyének” jegyében, illetve ezt a humanista filológia pontosságával gazdagítva nyerték első érveiket a szentháromságtan cáfolatára. Tudományos igénnyel folytatott vizsgálódásaik azonban szükségszerűen elvezettek a középkori tekintéllyel teljes elvetésére, a Szentírás egész szövegéhez való kritikai viszonyulásra. Ha ez saját vitáinkban nem is szolgálhatott számukra megnyugtató, biztos végeredményt, nagy lépést jelentett a kereszténység, s a Biblia történetének megismerésében, helyes értékelésében.

A vallásértelmezésre felhasznált humanista műveltség, a hittudós logikusabb tételei azonban az antitrinitárius mozgalom esetében éppúgy, mint a reformáció más ágazataiban, csak szélesebb társadalmi mozgások függvényeként nyerhettek tömegbázist. A hitviták gazdasági-társadalmi ellentéteket fejeztek ki, vagy — ha úgy tetszik — takartak el. Az antitrinitárius mozgalom ilyen irányú fejlődésére vet fényt az 1588-ban lefolyt pécsi hitvita, melyről az egyik fél, Válaszúti György pécsi unitárius lelkész magyar nyelven írásos beszámolót készített. A „Pécsi Disputa”, a XVI. század magyar nyelvű irodalmának és a reformáció ideológiatörténetének igen fontos forrása mindmáig nem látott nyomdafestéket. Nagy a jelentősége tehát annak, hogy megindultak az első kiadás kritikai munkálatai; így a „Pécsi Disputa” feldolgozásából adódó eredményekkel két előadás is foglalkozott. Németh S. Katalin a fennmaradt két szöveg-változat egymáshoz való viszonyáról, olvasatuk filológiai problémáiról adott számot alapos textológiai vizsgálata alapján. Dán Róbert elsősorban ideológiatörténeti aspektusból vizsgálta Válaszúti és „ellenfele”, Skaricza Máté ráckevei református prédikátor nézeteit és a lefolyt vita történeti háttérét.

A református Szegedi Kis István tételeire támaszkodó Skariczával szemben Válaszúti az egész korabeli antitrinitárius érvkészlet birtokában lép fel: ismeri és alkalmazza az „erdélyiek” — Dávid Ferenc, Sommer és Palaeológus — munkáit, téziseit. Sőt, azokat több ponton tovább is fejleszti, felhasználva a birtokában levő számos humanista bibliakiadást (pl. Erasmusét). Nagy műveltségére jellemző, hogy még az arám Targum is szerepel hivatkozásai között. Válaszúti munkásságának elemzésekor Dán Róbert joggal állapítja meg, hogy gondolatai új fontos állomást jelentenek az antitrinitárius ideológia fejlődésében, mely Dávid Ferenc tanításait meghaladva egy újabb reformációs irányzat, a szombatosság kialakulásához egyengeti az utat.

Különösen érdekes számunkra az, hogy mindez a török hódoltság területén zajlik: a reformációs irányzatok küzdelmét, az állandó viták szellemi pezsgését a török — ebből a szempontból — semleges hatalma nem akadályozta, sőt, kedvező feltételeket teremtett hozzá. A délvidéki és alföldi városok, mezővárosok mind ideológiai, mind gazdasági téren folytatták addigi tevékenységeiket, életüket. „Magyarország romlása”, a török uralom távolról sem zárta ki e területen a gazdasági élet, a kereskedelem és a szellemi tevékenység időszakos felvirágzását. A „Pécsi Disputa” és megrendezésének körülményei olyan új adalékokat szolgáltatnak mindehhez, mely egyben általános tanulságú: jól példázza azt, hogy a felekezeti viták mögött gyakran közvetlen gazdasági érdekellentétek húzódnak meg. Ebben az esetben az ideológiai összetűzés megrendezésének konkrét oka — mint Dán Róbert kimutatta — az egymással szüntelenül konkuráló pécsi és tolnai marhakereskedők viszályának kiújulása.

A többségükben református tolnaiak papja, Decsi Gáspár 1588-ban eretnekségnek bélyegezte a pécsiek unitárius hitvallását és ezzel jelentősen rontotta felekezeti „ellenfeleinek” kereskedelmi hitelét. Az „eretnekség” — melyet a reformátusok éppolyan bűnnek tekintettek, mint a középkori egyház, számos,

kereskedelmüket veszélyeztető szankciót jelenthetett a pécsi polgárok ellen (pl. szállás és élelemadás megtagadását). Ezért a pécsi unitáriusok igyekeztek minél hamarabb lemosni magukról a becstelenítő jelzőt. Mivel a vizsályt indító tolnai pap, Decsi Gáspár nem volt hajlandó nyilvános vitán szembeszállni velük, Választóiék más vitapartner után néztek. A ráckevei református polgárok vállalkoztak a hitvitára, így került sor papjuk, Skaricza pécsi látogatására. A pécsi disputa meg is hozta a kívánt eredményt: Skaricza nem fogadta el ugyan tanításait, de elismerte, hogy a pécsiek is az „Írás”-ból keresik az igazságot, tehát nem mondhatók eretneknek.

Széles ideológiatörténeti problémakört ölelt fel a Reneszánsz-kutató Csoport vitaülése: a humanista keresztény-egyezmény, az antitrinitárius biblia-értelmezések finom árnyalataitól az „eretnek” és az „igazhitű” durva, de a történelemben sokszor sorsdöntő szembeállításáig. A reneszánsz és a reformáció egy-egy eszmétörténeti problémáját felvillantva az előadások jelentős adalékokkal gazdagították e korok magyar fejlődéséről alkotott képünket. Egy olyan kultúrát körvonalaztak, mely az európai fejlődés szerves részét képezte, eszményekkel és alkotókkal járult hozzá azoknak a problémáknak a megoldásához, amelyek a kor emberét foglalkoztatták.

Megszólal szívedben az Úr

E címen jelentek meg az alábbi sorok az Új Ember című katolikus hetilap 1974. évi jan. 13-i számában. Örvendünk, hogy Albert Schweitzer tanításait katolikus testvéreink is méltányolják.

Az evangélikusnak született Schweitzer Albert, szabadelvű teológiai nézetei révén kapcsolatba került az unitáriusokat és más szabad elvű protestánsokat egyesítő világszervezettel, az IARF-al, amely tiszteletbeli tagjává választotta. Az alábbi írás Muncz Frigyes evangélikus lelkész fordítása.

Albert Schweitzer, aki elhagyta Európát, hogy a nyomorúságos életű négerok orvosa legyen, életével mutatta be minden jó szándékú ember számára az evangéliumi kereszténységet. A négerok kérésére csodálatos szépségű bibliamagyarázatokat is tartott a krisztusi békéről. Így szemlélődik hívei-betegei előtt a türelmes és megbocsátó Jézusról:

„Alighogy felébredtél és kunyhód elé állsz, jön valaki, akit mindenki gonosznak ismer és ok nélkül megsért téged. De te hallgatsz, mert Jézus azt mondja: Meg kell bocsátanod! Ezután látod, hogy a szomszéd kecskéi lelegelték a banánodat. De ahelyett, hogy veszekedni kezdenél, csak annyit mondasz neki: Az ő kecskéje volt, ezért kárpótolnia kellene engem. Ha azonban azt feleli, nem az ő kecskéje pusztított, akkor csöndben tovább mész és arra gondolsz, hogy Isten oly sok banánt érlelt már neked... Azután jön az az ember, akinek tíz csomó banánt adtál eladásra, de ő csak kilencnek az árát hozza, és azt mondja, hogy rosszul számoltál az este. Már majdnem az arcába vágod, hogy hazudik, de arra

gondolsz, neked mennyi hazugságod van, amiről csak te tudsz, és az Isten megbocsátotta azokat.

A tüzrakásnál észreveszed, hogy valaki meglopta a fát, amit a messzi erdőből hoztál. De ismét ráveszed a szíved a megbocsátásra. Délután a mezőn dolgozva felfedezed, hogy valaki ellopta a jó kését és helyette csorbát hagyott ott, amiről azonnal felismered, ki volt az illető. Most arra gondolsz, hogy ma már négyszer megbocsátottál, ötödször is meg tudod tenni, és boldognak érzed magad. Miért? Mert szíved örül, hogy Jézus akarata szerint cselekedtél. Amikor este halászni készülsz, keresed a fáklyádat a helyén, de nem találsz. Most már dühös leszel, mert ma éppen eleget bocsájtottál meg. De végül is kölcsönkéred a szomszéd fáklyáját, és amikor leérsz a partra, látod, hogy eltűnt a csónakod, más ment rajta halászni. Dühösen elrejtőzöl egy fa mögé, hogy majd rá támadj a tolvajra, elvedd a halait és utána feljelentsd kártérítésért. Amíg azonban így várakozol, megszólal szívedben az Úr: Isten nem bocsátja meg bűneinket, ha mi meg nem bocsájtunk egymásnak. Olyan sokáig várakozol, hogy Jézus szeretete ismét úrrá lesz rajtad: Jézus arra kényszerít, hogy megbocsássak! — mondod és megengeded, hogy a tolvaj békességben távozzék, még halait sem veszed el tőle. Ez annyira mehökkenti őt, hogy önként odaadja azokat neked. Ezután boldogan és büszkén térsz haza, mert ma hétszer megbocsájtottál.

De azon a napon, amikor majd Jézus eljön a faluba és te eléje lépsz, mert azt hiszed, mindenki előtt megdicsér, Ő csak azt mondja neked, amit Péternek: Nem elég hétszer, hanem ismét hétszer és még nagyon sokszor meg kell bocsájtanod, mindaddig, amíg Isten a te bűneidet is megbocsájtja.”

Az unitárius prédikáció néhány időszerű követelménye

A homiletika, felfogásunk szerint akkor szolgálja Istenországát építését, ha az egyházi beszéd, a prédikáció valóságos erőforrás és eligazítás a mai keresztény ember számára az élet ezernyi problémái és feladatai között. E cél érdekében az alábbiakat szeretnénk kihangsúlyozni:

1. A prédikáció elégítse ki a vallásos lélek szükségletét és vágyait, szoros kapcsolatban Istennel és mindennapi életünkkel.

A prédikációban helyet kell kapjon a tudomány világossága, mely a legnagyobb diadala az emberiségnek, mert ez az Isten dicsőségének kiabrázolódája a földön a hívő emberben is, azáltal, hogy a belső, Istentől nyert tehetségét felszínre hozva,

azt az emberiség szolgálatába állítja. Napjainkban a hívő ember is elérkezett arra a magaslatra, hogy mint Isten munkatársa, Ővele és Ő általa kifejlesztheti tehetségét és tovább haladhat a tökéletesedés felé.

2. A prédikáció második követelménye a béke, a háború, a leszerelés és a szolidaritás kérdéseinek megválaszolása.

A prédikátor a szószéken az evangélium szellemében legyen hírnöke, — első hírnöke — a békének, aki meggyőződéssel hirdeti, hogy az emberek és népek között a béke és szeretet megvalósítható.

A béke egyetemes és oszthatatlan. E földön minden népnek joga van békességben élni, bármelyik konti-

nensen is éljenek, legyenek feketék, fehérek vagy sárgák.

Az egyházak, világvallások történetében Kyotóban mondották ki először a következőket: Meg vagyunk győződve, hogy a nagy vallások történelmi múltjuk nagy különbsége ellenére mindent meg fognak tenni azért, hogy az összes hívőket a világ minden részén egy nagy egységbe tömörítsék, az igazi béke megvalósításáért. A vallások között egy új dialógus vette kezdetét. Mi unitáriusok, akik az I. A. R. F.-nek vagyunk tagjai, örömmel veszünk részt ilyen természetű dialógusokban. Mi azok oldalán állunk és állunk, akik keresztények és a más vallást követők részére a béke asztalánál kü-

lönbség nélkül helyet óhajtanak biztosítani.

3. Az unitárius prédikációban kötelességünk az igazságosság, az egyenlőség, a munkához és az emberiséges élethez való jogoknak szüntelen prédikálása. Küzdenünk kell az éhség, a betegség, embertelen életkörülmények ellen ott, ahol még az emberi jogokat semmibe veszik.

A ma vallásos emberét is élenként érintik korunk jellegzetes vonásai: az emberi kapzsiság; a vagyonszerzés csábítása. A keresztény hit és erkölcsi méltányosság hangsúlyozásával megköveteli híveitől, hogy a családi jólétet becsületes munkával, tiszta lélekkel és ha kell, áldozattal szerezze meg. Jézus szigorúan elítéli az erkölcstelen eszközökkel szerzett javakat. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy egyházi beszédekben igen gyakran esett és esik szó a munka igazi értékéről is.

4. A prédikáció örök témája a szeretet hirdetése és az egymás megsegítése jelentőségének kihangsúlyozása.

A szeretet mellett az egymás megsegítésének keresztényi parancsát is kell hangsúlyoznunk beszédeinkben. Amikor az egymáson való segítséget helyezzük elmékedésünk középpontjába, egy percre sem szabad megfeledkezni az emberi természet gyengeségéről, az egoizmusról — az önzésről. Olyan világban és társadalomban élünk, amikor naponként érezzük, hogy nagy szüksége van egyiknek a másikra. Amíg a másik ember nyelve, bőre színe, vallási hovatartozása vagy anyagi helyzete volt a döntő szempont, igazi egymás iránti gondoskodásról, megsegítésről nem beszélhattünk. E gondolathoz kapcsolódik a szolidaritás parancsa.

A szolidaritás erkölcsi parancs a keresztény ember számára a Föld 2/3 részén éhez, szenvedő, szegénységben élő milliókért. A szeretet mellett ma a szolidaritás lett a keresztény élet erkölcsi arany szabálya. Gyakran csak azokat szeretjük, azokkal vagyunk szolidárisok, akik minket is szeretnek, segítenek, de mennyivel magasabb rendű az a szeretet, szolidaritás, amelytől nem várunk semmilyen viszonzást. Ez az igazi keresztény parancs, melyet legtöbbször nagy lelki áldozattal szoktunk csak teljesíteni.

5. Az unitárius prédikáció szólhat a természetvédelem kérdéseiről is.

Rachel Carson amerikai író nő Silent Spring című könyvében elsőként hívta fel a világ figyelmét a klórtartalmú szénhidrátoknak, valamint a szerves foszfortartalmú rovarirtószereknek az ökológiai egyensúly megbontásában játszott rendkívül veszélyes szerepére.

A mentoni üzenet aláírói között számos Nobel-díjas tudós volt: Szentgyörgyi Albert, Jaques Monod, Salvador Luria, George Wald és mások. Az üzenet sarkitétele: a szennyezés, a környezet: a levegő, víz, munkahely, termőföld szándékos — szándéktalan megfosztása önmegújító képességétől, pillanatnyi gazdasági vagy katonai előnyök érdekében, kiszámíthatatlan következményekkel járhat. „Vagy mi öljük meg a szennyezést, vagy a szennyezés öl meg minket” üzenik a világ tudósai.

Miért tartottuk szükségesnek e kérdésre oly nyomatékosan kitérni? Válaszunk nagyon világos: A valláslelektan kutatói megállapították, hogy miközben a fizikai környezetvédelem mégiscsak napirendre került az egész világon, a lelki környezet, a pszichoszféra tanulmányozása még csak az előrejelzéseknél tart. Az unitárius lelkész feladata, hogy a lelki szennyezés kérdését az evangélium fényében úgy világítsa meg, hogy Isten végtelen jóságában bízva, rádöbbsentse hallgatóit arra, hogy a vallásos lélek tisztaságának megőrzése sohasem volt nagyobb feladat, mint napjainkban, amikor nemcsak a természet, de az egyes vallásos lelkek világát is a néma tavaszok eljövetele fenyegeti. Ne apokaliptikus színekben vetítsük híveink elé a jövőt, hanem mozgósítsuk a világ lelkiismeretét arra, hogy az egyházak is hallassák szavaikat a természetvédelem problémáinak pozitív megoldásában.

6. Igen aktuális szószéki téma a modern technika vívmányai által támasztott kérdések megválaszolása.

Az unitárius lelkész a szószéken bátran szólhat a tudományos megismerés nagy vívmányairól, mert ezek az összes népek haladását, és élet-színvonalának emelését vannak hivatva szolgálni. A tudomány csakis a béke légkörében fejlődhet, amikor az összes népek alkotó képességeik, tehetségük és energiájuk dinamikus erőbedobásával gazdagíthatják a tudomány tárházát.

A nukleáris fizika, az atom titkainak részbeni megfejtése megnyitotta az emberiség előtt a nagy megvalósítások útját a termelő erők fejlesztésében; az alkotó munka tökéletesítésében, a jólét fokának emelésében. De létrehozta a legborzalmasabb pusztító eszközt, az atom és hidrogénbombát is. Robert Oppenheimer a következő vallomás maradt az utókor számára: „Íme én lettem a HALÁL — a világ elpusztítója” — idézet a Bhagavad-Gi-Ta c. hindu vallásos költeményből.

7. Az ember nagykorúvá válása igen aktuális téma. A keresztény ember nagykorúvá válásával mind-

inkább egyre mélyebben hatol be a természet titkaiba, és új világképe szinte naponként más és más színekkel gazdagodik.

Townier svájci ideg orvos megrázóan hívja fel a figyelmet az emberértelmezés terén keletkezett zavarokra, mely különösen a gyógyászat terén kapott lábra, amikor egyesek szerint a nagykorúvá vált ember kémiai és fizikai folyamatok összességére zsugorodik össze.

Selye János stressz-elmélete szerint a nagykorúvá vált egyén mindig stressz alatt van, mert az élet maga is stressz.

Dietrich D. Bonhoeffer szerint a nagykorúvá lett hívőnek Istenről nem a végeken, hanem a középpontban, nem a gyengeségben, hanem az erőben, nem a bűnben és a halálban, hanem az életben és a jóság közepette kell beszélni. Az egyháznak nem ott kell állnia, ahol minden emberi lehetőség véget ér, hanem az élet horizontján.

8. Az unitárius lelkésznek aktuális mondanivalója van, morális-etikai síkon is. A nagykorúvá lett hívő emberben is jelentkeznek olyan negatív jelenségek, mint a cinizmus, erkölcsi nihilizmus, embertelenség, kegyetlenség, féktelen szexualitás, az alkoholizmus és drogokkal való élés, melyek különösen a fiatalság egy részénél jelentkeznek a világ sok táján. Mutassunk rá ezeknek letehet, lelket romboló erejére, és hirdessük a teljes evangéliumot, melyben az örök élet ajándéka mellett megtaláljuk a test és a lélek jézusi táplálékát.

9. És végül az unitárius prédikáció állandó témája kellene legyen az imádkozásról való prédikálás. Zahn és Konrad teológiai professzorok szerint a prédikáció mellett az egyházi liturgia egyik legneuralgikusabb kérdése az imádkozás. A kérdéssel külön óhajtunk majd egyszer foglalkozni.

Hangsúlyozni szeretnők, hogy legfontosabb feladatunk a prédikáció prófétai jellegének megőrzése, ez az a legmagasabb követelmény, melyet lelkészeink szószéki szolgálatával kapcsolatban alkalmas és alkalmatlan időben feltétlenül meg kell követelnünk.

Kolozsvár

Dr. Izsák Vilmos

Kedves Olvasóinknak
Istentől áldott, kellemes
karácsonyi ünnepeket
és boldog új évet kívánunk

Kelemen Lajos öröksége

Mikó Imre dr., a romániai unitárius egyház főgondnoka A HÉT c. romániai magyar nyelvű bukaresti szemlében fenti címen írt cikket, melynek egy részét Ruffy Péter idézte a Magyar Nemzet 1973. aug. 31. számában „Romániai magyar folyóiratszemle” c. beszámolójában. Ruffy közlése alapján idézzük az alábbiakat:

Mikó Imre irodalomtörténész egy elsüllyedt gályáról ír Kelemen Lajos öröksége címmel. Kelemen jól ismertem Kolozsvárt, s nem tudom másnak nevezni. Tíz éve halt meg. Kincsekkel megrakott nehéz gálya süllyedt el örökre vele.

Kelemen Lajos mindent tudott. De alig valamit örökölt meg. Ma is látom a magas férfiút, a csendes szavút, amint kísérem Kolozsvár utcáin: valamennyi mánáspalota történetét elbeszélte nekem. Mikor Móricz Erdélyéhez gyűjtötte az anyagot, Kelemen Lajos volt a kolozsvári kísérője. Móricz Zsigmond olyan sajtónyilatkozatot tett, hogy „Kelemen Lajos egy angyal, akit a legszívesebben magával vinne.” E nyilatkozat után Kelemen nem mert az utcára menni, csak este surrant ki otthonából. Szégyenkezett.

Világszerény ember volt. Kolozsvárról, Erdélyről, a híres házakról, a történelmi familiákról, ha ez emberileg lehetséges, „mindent” tudott. Mikó Imre szerint egy filozófus így jellemezte: „Ha a »káptalan« fogalmára keresek szemléltető példát, Kelemen Lajos feje jut

eszembe.” Mikó, aki tanítványa, híve, barátja volt, Kelemen Lajos rejtélyét nyitogatja A Hétben megjelent kitűnő tanulmányában. Kelemen Lajos Kolozsvár levéltárosa majd levéltárának nyugalmazott igazgatója volt, akadémikus is, nemzetközi hírnök — műve nincs. Miért nincs? Miért nincs annyi, amennyi lehetett volna? Pazarlóan szétszórta, elbeszélte mindent, ahelyett, hogy megörökítette volna?

Mikó magányát emeli ki. Részben e magányossággal, magyarázza páratlan tudását, ismeretanyagát. „Félesége, leánya fiatalon elhalt, egyedül élt le majdnem negyven évet.” Félelmetesen lelkiismeretes volt. Nem engedett ki kezéből írást, amelynek adatait többszörösen ne ellenőrizte volna. Ha valaki részlet-kutatások nélkül vállalkozott összegező mű írására, máris „a tudatlanság vakmerőségét” emlegette.

Mikó így írja le dolgozóasztalát: „Geológiai rétegekként rakódtak egymásra a könyvek, iratok, levelek, különlevonatok, újságok, meghívók, s a tetején macskák adtak egymásnak találkozt. Nem engedte, hogy a lakásában valaki rendezzen, mert akkor biztosan örökre elsüllyed az, amit csak ő tudott megtalálni a rendtelenségben.”

Kelemen Lajos „közintézmény” volt. Egy teljes könyvtárunk veszett el benne. Halálával elsüllyedt, elporladt az erdélyi népek történelmének egyik darabja. Mikó megjegyzi, hogy Kelemen tanítványainak „szívügye volt megmenteni valamit Kelemen Lajos szellemi javaiból fel-

jegyzések formájában, gyorsíró segítségével, magnetofonszalagon. Kévé sikerrel.” S fűlsóhajt: „A kár mérhetetlen...” Vajon miért nem adta át teljes örökségét? Talán, mert még nem ellenőrizte másodszor, harmadszor, negyedszer egyetlen történelmi dátumot? Vagy nem tette pontosan a helyére a tizenkilencedik képzeletbeli fejezet második oldalának alsó sorában a vesszőt, s a pontosvesszőt?! Tíz éve óriási temetése volt. Több ezer meg nem írt könyv-oldal szállt sirba vele.

Ebben az összefüggésben említjük meg dr. Köpeczi Bélának, a Magyar Tudományos Akadémia főtákarának megemlékezését régi alma materéről a kolozsvári református gimnáziumról, mely a Magyar Nemzet c. napilapban jelent meg „Eszméltető közösség” címen. Itt olvastuk a következő sorokat: „Szeretnék itt megemlékezni még valakiről, aki nem volt ugyan tanárom, mégis nagy szerepet játszott diákéveimben. Kelemen Lajos ő, a kiváló történettudós, az Erdélyi Múzeum akkori levéltárosa, aki városnézésre vitte a diákokat és akinek nagy hatása volt történelmi érdeklődésem kialakulására.” A fentebb elmondott szép szavakhoz még csak annyit teszünk hozzá, hogy Kelemen Lajos pályafutását, mint az egykori kolozsvári unitárius kollégium tanára kezdte. Évtizedeken át az unitárius levéltár gondos őre volt és élete utolsó évtizedében a romániai unitárius egyház főgondnokaként fáradozott unitárius egyházáért.

Szemle

A Theológiai Szemle 1975. évi 7–8. számában jelent meg dr. Kovács Lajos kolozsvári unitárius püspöknek Kriza János halála százéves fordulóján a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató csoportja szimpozionján tartott értékes és gondolatokban gazdag emlékbeszéde. Ugyanebben a számban kezdte meg dr. Benczedi László, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének főmunkatársa „A prédikátorperek történelmi háttere” c. a lipóti abszolutizmus adó és valláspolitikájának összefüggéseit ismertető tanulmányának a közlését. A jeles szerző nagyapja a kolozsvári kollégium tanára és ismert unitárius egyháztörténész volt.

Dr. Willem A. VISSER't HOOFT, 1948–1965 közötti években az Egyházak Világtanácsának főtákará, korábban a keresztény ifjúsági és diákmozgalmakban tevékenykedett. A hollandiai Haarlemben született és nemrégiben töltötte be életének 75. évét. Ma az Egyházak Világtanácsának tiszteletbeli elnöke.

A protestáns egyházak új bibliafordítása nyomdában van. dr. Muntag Andor teológiai professzor az Evangélikus Életben ismerteti néhány ószövetségi részt, ahol a szöveg eltér a korábbiól. Bevezetésként megállapítja, hogy az új fordítás nem jelent tartalmilag más Bibliát. A fordítók nem akartak mást, csak mai magyar nyelven megszólaltatni Isten igéjét.

Erdekes példákat idéz a 46. zsoltárból. Amit Károlyi régen „pusztaságok”-nak fordított, azt az újból így olvashatjuk: Félelmet és csodálatot keltő dolgok. Nem kell ma már magyarázni azt, hogy mennyivel világosabb ez a kifejezés „Háborukat szüntet meg” mint a régi „hadat némit el” vagy „a föld kerekességén” mint régen „a föld széléig”.

Dr. Keresztúry Dezső akadémikust, szülővárosa Zalaegerszeg díszpolgárává választotta. A neves író ebből az alkalmából megkérdezte egyik napilapunk riportere, hogy mi a következő munka, mely tolla alól kikerül. Szorgalmasan dolgozom Zrínyi c. drámámon, hangzott a válasz. Érdeklődéssel várjuk a darab bemutatását.

Az Esztergomi Keresztény Múzeumban jubileumi kiállítás nyílt meg, melynek megtekintését Esztergomba kiránduló híveinknek figyelmébe ajánljuk.

Dr. Szent-Iványi Sándor, aki 1945–46 közötti években egyházi elnöki tisztséget is betöltött, előbb kolozsvári, később budapesti lelkész, mint a lancasteri, Massachusetts állami unitárius gyülekezet lelkésze nemrégiben nyugalomba vonult. Élete további esztendeire is jó egészséget és töretlen munkakedvet kívánunk. Dr. Szent-Iványi Sándor időnkénti Unitárius Közlő c. unitárius hírtérítő körlevelet küld szét nyugati országokban élő magyar unitáriusoknak.

Mátrai László: Apáczai Európában című cikkéből idézzük az alábbiakat:

...A materializmus vagy idealizmus nyílt filozófiatörténelmi kérdések felvetése előtt kíváncsi egy még általánosabb kategória kérdésének megválaszolására, nevezetesen a szekularizáció kérdésére. Talán mert annyira alapvető, szinte közhellyé vált történelmi igazságot rejt magában, — azért szoktunk megfélemedezni róla. E szinten mutatható ki a legtöbb eredmény, mellyel Apáczaihoz hozzájárult ennek az európai folyamatnak a hazai érvényesüléséhez s ezzel általános erősödéséhez is. A „vallásos mezt” itt nem kell szégyellni. Am elemezni kell a megjelenését és a maga tényleges, hiteles történelmi helyére kell tenni. Apáczai protestáns volt, tehát részese a feudalizmus elleni élethalálharc kulturális szakaszának. Ezen belül kálvinista volt. Vagyis vállalta a „polgárság legbátrabbjaira” háruló kockázatot. Ezen belül puritán és presbiteriánus volt, következképpen a néphez legközelebb álló, a demokrácia akkor lehetséges legmagasabb fokát célul tűző irányzathoz tartozott, szemben az egyházi urak egyeduralkodásával.

Tudjuk, a reformáció is — mintha csak előképet akart volna szolgáltatni a francia forradalomnak — felfalta saját gyermekeit, az unitáriusokat, szociálisokat, antitrinitáriusokat. Apáczai idáig már nem jutott el a vallásos gondolkodás tudományos kritikájában. Mégis igen jelentős az, amit a polgári

tudományosság javára cselekedett. Ha csupán az anyanyelvi iskolázásra és tudományosságra gondolunk: el kell ismernünk, hogy Apáczaik mindkét téren az európai élvonalban áll a szekularizáció frontján. (Lásd: *Elet és Irodalom* 1975. jún. 21-iki számában.)

Az *Elet és Irodalom* 1975. ápr. 26-iki számában *Egy nap hordaléka* című cikkében írja Déry Tibor:

Az unitárius egyház nem ismeri el a Szentháromság dogmáját, tagadja Krisztus istenséget, szembehelyezkedik az eredendő bűn s a predesztináció, az eleve elrendelés tanával. Erthető tehát, hogy nemcsak a katolikusok, de ezek halálos ellenségei, a kálvinisták is gyűlölték „istenkáromló” híveit. A 17. századi országgyűlések fő- és birtokvesztéssel fenyegették meg őket, állami hatóságok vették kézbe a tisztára vallási kérdést s I. Rákóczi György, erdélyi fejedelem uralkodása idején, ki birtokairól elűzte az unitárius lelkészeket, már százával bebörtönözték, százanként százötvenenként deportálták őket egy-egy fejedelmi várba, nehéz várépítő munkára. Krisztus-káromlásért megpálcázásra ítéltettek; volt, akit halálbüntetésre, cigányok által való megkövezésre. Vezető főurak is fő- és jószágvesztésben marasztaltattak el és csak vagyonuk átengedése fejében részesültek kegyelemben. Nem engedélyezték a községi presbitériumokat sem, melyekben jobbágy és nemes vegyesen ügyelt volna fel az egyházi ügyekre „mivel jobbágyaink lennének a mi intéink, lennének az ecclesián bíránk s azok után kellene nekünk somfordálnunk”.

A finn nép Kalevala c. eposza két korábbi ismert fordítás után most a kolozsvári Kriterion és a budapesti Magyar Helikon kiadók gondozásában Nagy Kálmán fiatalon elhalt erdélyi magyarszakos tanár szép új fordításában méltó külső köntösben jelent meg. Ezzel kapcsolatos ismertetésében a Magyar Nemzetben Ruffy Péter visszasírvan az elveszett magyar őseposzt ezeket írja: „Mi történt volna s milyen történeti érték, milyen népkincs, milyen ösköltészet birtokába jutottunk volna, ha a múlt században nálunk is akad egy orvos, mint a finnek Elias Lönnrotja, vagy akad olyan nem orvos, egyenesen egy unitárius püspök, mint Kriza János volt, akinek alkalma lett volna a nép ajkán élő és énekelt magyar őseposz egybeilleszkedő énekeit feljegyezni. A magyar nép ajkán még virult ugyan a népdal, jó emlékezetében ott komorlottak azok a népballadák, amelyeket Kriza mentett meg, de már nem élt, homályba veszett a valamikori magyar őseposz; haló porából nem lehetett föltámasztani.”

A Zsidó Világkongresszus európai tagozata nyári ülésén részt vett dr. Seifert Géza a MIOK elnöke.

Scheiber Sándor a Rabbiszeminárium igazgatója új tanulmánykötetét, mely Folklor és tárgytörténet c. két kötetben a MIOK kiadásában jelent meg, több irodalmi lap részletesen ismertetve és értékelte.

Unitárius szerzők munkái jelentek meg új kiadásban különböző romániai kiadóknál. Balázs Ferenc: Bejáróm a kerek világot c. 1929-ben megjelent világkörüli utjáról szóló beszámolóját, második kiadásban a Kriterion jelentette meg.

Kriza János „Vadrózsák” c. kétkötetes munkája, mely több, mint száz éve jelent meg első kiadásban most újra kapható. A Kriterion egy kötetben adta ki. A kötethez Faragó József, a kolozsvári Babes-Bolyai tudományegyetem folklor intézetének tudományos főmunkatársa, Kriza egyik jeles ismerője írt előszót.

Bölöni Farkas Sándor a XIX. század első felének jeles unitárius utazója „Utazás Észak-Amerikában” c. munkáját a Dacia kiadó jelentette meg dr. Mikó Imre előszavával és jegyzeteivel. Ez a jeles munka immáron hatodik kiadása. Ezzel összefüggésben tájékoztatjuk olvasóinkat arról is, hogy Theodor Schönmann kaliforniai lakos, aki hosszú mérnöki munkája után visszatért a szépirodalomhoz, most dolgozik Bölöni

Farkas munkájának angol fordításán, s reméli, hogy az az Amerikai Egyesült Államok megalakulása kétévszázados évfordulójára, 1976-ban megjelenik.

A három fentebb említett könyv rövidesen Budapesten is kapható, elsősorban az Írók Népköztársaság úti könyvesboltjában.

Száz esztendeje alakult meg a Református Világszövetség. Huszonegy református és presbiterianus egyház kiküldöttjei több, mint hatvan Londonban gyűltek össze az első találkozóra. Ma már több, mint 140 taggyházat számlálnak tagjaik között, köztük a hazai és a szomszédos országok magyar református egyházait. Szeptember végén Londonban háláadó istentiszteleten emlékeztek meg a neves évfordulóról.

Az első Kossuth-díjakról emlékezett meg a Népszabadság c. napilap egyik tavaszi számában. 1948-ban ítélték oda az első Kossuth-díjakat valóban olyanoknak, akiknek életműve kihat a magyar szellemi élet valamelyik területére. Erdemes e névsorból néhány nevet felsorolni: Bartók Béla, Derkovits Gyula, József Attila, Lukács György, Horváth János, Molnár Erik, Kodály Zoltán, Illyés Gyula, Sík Sándor... Bartók Béla és József Attila holtukban jutottak e magas kitüntetéshez. Bartók Béla halála harmincadik évfordulója alkalmából jól esett ezt az emléket is felidézni.

Cigány zarándoklatot tartottak Franciaországban, Hollandiában, a Német Szövetségi Köztársaságban és más nyugat-európai államokban élők Banneux-ben. Több, mint háromezer cigány gyűlt össze erre az érdekes találkozóra.

A Német Demokratikus Köztársaság egyházügyi államtitkárságának a vezetője 1960. óta Hans Seigewasser, aki nemrégiben töltötte be 70. életévét. A hitleri időkben több, mint tíz évet szenvedett börtönben kommunista párti tagsága miatt. 1950 óta parlamenti képviselő.

Angolai születésű püspököket nevezett ki VI. Pál pápa négy új egyházmegye élére Angolában. A pápa ugyanakkor a luandai portugál katolikus érsek mellett utódlási joggal bennszülött koadjutort nevezett ki, a 48 éves E. A. Mauca személyében.

VI. Pál pápa szenté avatta az Egyesült Államok-beli Ann Setont, aki 1774–1821 közötti években élt. 31. éves korában lett katolikus és férje korai halála után nehéz körülmények között nevelte fel öt gyermekét. Ő alapította a ma nyolcezer tagot számláló Szent Józsefről elnevezett nővérrendet, mely az USA-ban és Kanadában tevékenykedik. A szentelési szertartáson hat bíboros és negyven püspök vett részt. Az eseményt Ford elnök az Egyesült Államok történeti eseményének nevezte.

A nemzetközi Societas Ethica szeptember 8–12. napjain az ausztriai Bad Leonsfeldben tartotta évi gyűlését. A főtemát „keresztény felelősség az ökológiai krízisben” három előadó, egy holland és egy svájci teológiai professzor és dr. Könyv István a debreceni Kossuth Lajos egyetem rektora vezették be. A hallgatók figyelemmel hallgatták a neves marxista filozófus-professzor fejtegetéseit. A konferencián magyar részről dr. Kocsis Elemér debreceni református és dr. Pfeifer János budapesti római katolikus teológiai professzorok vettek részt. A találkozóra meghívták egyházunk képviselőiben püspökünket is, aki másirányú elfoglaltsága miatt nem vehetett részt a találkozón. A nemzetközi szervezet elnökeül a következő ciklusra, dr. Hermann Heering leydeni remonstráns (az IARF egyik taggyháza) teológiai professzort választották meg. A jövő évi találkozót a hazai Ökumenikus Tanács meghívására Magyarországon fogják megrendezni.

A budapesti Evangélikus Teológiai Akadémia a Keresztény Békemozgalom három neves személyiségét avatta díszdoktorrá évnívó ünnepélyen: A Bujevskij, az orosz orthodox egyház külföldi osztályának vezetőjét, Gregorios indiai szír metropolitát és dr. Charles Gray észak-amerikai néger presbiterianus lelkészt.

A hazai örmény katolikusok templomot építenek a budapesti Orlyay úton. Az építkezés egyes munkafázisainak a befejezése még hátra van, de már áll az oltár és misét is tartottak néhány héttel ezelőtt a fogolykiváltó Boldogasszony tiszteletére. A templom apát plébánosa P. Kádár Dániel Antal.

Berde Mózsza, egyházunk legnagyobb alapítványtevője 160 évvel ezelőtt született. Berde Mózsza jelentős szerepet játszott az 1848–49. évi szabadságharcban.

Kelemen Lajos levéltári munkásságát idézi fel és értékeli az a tanulmány, mely a Levéltári Szemle nemrégiben sajtó alól kikerült 1974. évi 2–3. számában jelent meg Kálnoki Kis Tamás levéltáros tollából. (419–436. lapokon.)

A Siófokon tartott Keresztény Békekonferencia folytatódó bizottságának üléséről egyre több külföldi egyházi szemleiben olvashatunk beszámolókat. Az Evangelische Kommentare kiküldött munkatársa az októberi számban írt érdekes hangvételű beszámolót, a Der Weg c. evangélikus hetilapban a rajnai egyházkerület Präsese Lic. Karl Immer siófoki felszólalásának egyes részleteit közli a lap.

A düreni evangélikus egyházközség, melynek lelkészei kapcsolatot tartanak az IARF-el, az 1975. évi reformációi emléknapon a német parasztháború jelentőségét ismertetik az ifjúsági és a rendes gyülekezeti istentiszteleteken.

Szovjet egyházak felhívása. Pimen moszkvai pravoszláv pátriárka kezdeményezésére a Moszkva melletti Troica-Szergiejeva Lavra kolostorban értekezletet tartottak a Szovjetunió egyházi személyiségei. A tanácskozás munkájában a katolikus, az evangélikus és más keresztény egyházak, valamint a muzulmán, a buddhista és a zsidó vallási szervek képviselői vettek részt.

Az értekezlet résztvevői felhívással fordultak az egyházakhoz és a vallások közösségeihez, hogy rendezzenek nemzetközi találkozót, amelyen megvitatják a béke szolgálatának jelenlegi feladatait. Az értekezlet résztvevőinek meggyőződése szerint a hívők világszerte nem kis mértékben elősegíthetik a béke megszilárdulását — hangoztatja a felhívás.

Rudolf császár az unitáriusokról: Mircea Pacurariu: Az erdélyi ortodox egyház kapcsolatai Munténiával és Moldovával a XVI–XVIII. században c. munkájából, melyet Antal József ismertetett a Református Szemle 1971. 3. számában. (Kolozsvár) közöljük a következőket:

Mihail Viteazul kérte és elnyerte Rudolf császártól az ortodox egyházak „bevett felekezeti” való elismerését. A császár azt írta neki, hogy az ortodoxokat, katolikusokat és lutheránusokat tölje meg, a kálvinistákat és ariánusokat (unitáriusok) kergesse el, templomaikat vegye el, és adja, akinek akarja.

A romániai orthodox egyház a pátriárkátus fennállásának ötvenedik évfordulója és a román orthodox egyház önállóságának kilencvenedik évfordulója alkalmából november első napjain ünnepséget rendezett, melyen több külföldi vendég is részt vett, köztük dr. Tóth Károly a KBK főtákarja.

A Magyarországi Evangélikus Egyház budapesti Teológiai Akadémiája jubileumi ünnepséget tartott Budapesten a Deák téri templomban. Dr. Fabiny Tibor dékán megnyitója után dr. Pröhle Károly professzor méltatta a reformáció korára visszanyúló intézet működésének utolsó negyedszázadát. Majd dr. Aimo T. Nicolainen helsinki finn püspököt, dr. Glen G. Williams-t az Európai Egyházak Konferenciájának főtákarát és dr. Carl J. Hellberget, a Lutheránus Világszövetség igazgatóját díszdoktorrá avatták. Az evangélikus egyház nevében dr. Káldy Zoltán püspök-elnök üdvözölte az új díszdoktorokat. Az ünnepségen és az azt követő fogadáson egyházunkat, püspökünk képviselte.

Dávid Ferenc utolsó napja

Ha unitárius ember Erdélyben Déva mellett utazik: csendes meghatottsággal és őszinte részvétellel néz fel arra a várra, amely nemcsak Kőmíves Kelemenné balladája miatt híres.

Ott raboskodott, ott halt meg Dávid Ferenc, vallásunk megalapítója, aki tiszta látásával és bölcs gondolkodásával évszázadokkal előzte meg azt a kort, amelyben élt.

Ma már az egész világon élnek unitáriusok, és a dévai vár az a Mekka, amelyet lelki szemeikkel látnak; átélnek és értékelnek e nagy embernek szenvedéseit, kálváriáját.

Örvendekes jelenség, hogy Dávid Ferenc szűkebb hazájában napjainkban mind több és több embert foglalkoztat — nemcsak vallásfilozófusokat, hanem írókat is csodálatos élete és tragédiája.

Nemrég láttuk a televízióban Páskándi Géza drámáját, most Gagy László „A tenger varázsa” című

könyvének utolsó novellája (Egyedül, Dávid Ferenc utolsó napja) szól róla. Sorban utolsó, de számomra a legelső, legkedvesebb. Milyen nagy szeretettel, milyen gyöngédséggel, melegen, puhán nyúl ehhez a nehéz témához; mintha Dávid Ferenc utolsó gondolatai, lelke szállt volna az íróba! Idézi a verset, amelyet Dávid Ferenc halála előtt egy héttel írt: „Csak igazat szóltam, a hazug misztériumoknak Ellene voltam; e „bűn” hozta reám bajomat, Éppen ezért lett börtöni éj a jutalmam ezen majd Ámul a kései kor, hogyha igaz hite lesz. Jaj, mikor ér már véget a vakság és hazugság Észbeli tévelyedés és az üres babona?”

A haldokló Dávid Ferenc pizsokban szalmán heverve végiggondolja életét: Wittenbergát, ahol tudását szerezte, felemelkedését a játékos, ifjú, zenét kedvelő János Zsigmond fejedelem udvarában... Az író enyhe célzást tesz arra, hogy a haladó

szellemű unitáriussá vált fejedelmet megmérgezték volna... ?

Halálával megkezdődött Dávid Ferenc ellen a hajsz. Kendy Sándor a nagyúr, aki mindig ellensége volt — most nyíltan fellépett ellene, s az álnok hitszegő régi baráttal, Blandratával együtt Báthory Kristóf fejedelemmel életfogytiglani várfogságra íteltette.

„Oh jaj! A fejedelmek kegyetlenek!” „Oh jaj! Nem vagyok a nyugtalan-ság farkasa” amint Kendy Sándor nevezett.

„A halál sem tartja az útján fenn azt, ami igaz. Azt írtam, ami a szívemben volt, s bizakodva.”

1579. november 15.

Magas Déva vára. Sziklabörtön.

Talán igaz, hogy a mindenkitől elhagyott szerencsétlen embernek ez volt utolsó szava: anyám...

Érdemes a könyvet elolvasni.

özv. dr. Kerekes Istvánné

Dr. Kós Károly: A vargyasi festett bútor

Kolozsvár. Dácia. 1972. 63 p. 12 t.

Népművészetünk egyik jellegzetes színtestje a népi festett bútor, mely anyagánál fogva nem időtálló, s így fokozottan kellene megőrzéséről gondoskodni. Éppen ezért nagy jelentőségű az a kutatómunka, melyet a szerző e téren végzett, s melynek révén feltárult egy eddig elfelejtett, ismeretlen világ.

Erdély szívében, az unitárius Vargyas faluban létezett egy népművészeti központ, mely elárasztotta a vidéket a „tulipántos bútorokkal”.

Az egykor nagy hírű mesterek, akik jellegzetes művészetükkel szinte iskolát teremtetek, lassan feledésbe mentek. Még Erdély legjobb ismerője Orbán Balázs és Kelemen Lajos figyelmét is elkerülte ez az jelentős művészi ipari központ, mely színeivel és virágos ornamentikájával, megőrizte a magyar néplélek minden sajátosságát. Példa nélkül áll az a tény, hogy a bútorfestő mesterség annyi nemzedéken át öröklődött volna megszakítás nélkül apáról fiúra, mint a Sütő családban. Ugyanazt a művészi ipart folytatta 14 nemzedék, 4 évszázadon át. Magas szintű művészetük éppen ebben rejlik.

Írott forrás bizonyítja, hogy a vargyasi Daniel család hívta át Sütő János ácsot és testvérét, Józsefet Fiafalváról 1568-ban, hogy leégett udvarházukat újjáépítsék és bebútorozzák. Ugyan a vargyasi Daniel, mint Sütő ősrégi unitárius családok voltak.

Apáról fiúra száll a bútorfestés minden mesterfogása, a sajátkészítésű festékek receptje, a helyi színhasználat sajátossága, a díszítés fel-

fogása, a mesterek és a megrendelők kialakult ízlése. Századokon keresztül a mesterségi és művészi formálódást egyetlen család biztosítja.

Igy alakult ki a vargyasi bútorfestő iskola, mely művészi felfogásban azokat a jellegzetességeket viseli magán, amelyek egyéb vidékek és népek bútorfestészetétől megkülönböztetik. Vargyason a bútordíszítés a festésre alkalmas síkokra készül. A különböző mélységű síkokat rámaszerű szélezéssel osztják fel. Az egyes síkokat az alapszínezés is elválasztja egymástól. A körülkerített „táblák”-ra kerül fel aztán a virágminta, a csokor vagy füzér mely a vargyasi bútor fő ékessége. A keret nélküli virágminta kizárólag a rokokó stílusban marad csak el.

A vargyasi mesterek mindenkor szabad kézzel festenek szimmetrikusan. A színek telt színek és nem árnyékok. Az alapszín leggyakrabban az ún. „székelykék”, vagy meggypiros. Más vidékeken, mint pl. Csikban fekete, Segesváron, vagy Medgyesen és Torockón zöld. A vargyasi Sütő család művészetének jellegzetessége az egyszerű, de erőteljes kompozíció, világos tagolás, nyugodt vonalvezetés, egyszerű stilizált formák, a virágdíszek hangsúlyozott elhelyezése és a sikyszerű ábrázolás.

Mindezek az erdélyi reneszánsz és a magyar népi díszítőművészet közös vonásai. Az erdélyi reneszánsz kialakulására a budai királyi várból idemenekült kézművesművészek tevékenysége hatott. Ők közvetítették az olasz reneszánsz hatást. Erre vezethetők vissza az erdélyi kazettás mennyezetfestések, melyek viszont nagy hatást tettek a népi bú-

torfestésre. Megszületik a híres „virágos reneszánsz”, mely az Erdővidékeken éri el tetőfokát.

Ha a vargyasi bútorfestészet tulajdonságait összehasonlítjuk a medgyesi és segesvári százsz bútorfestéssel, melyre a szövevényes kompozíció, naturalista törekvések, a kevéssé tagoltság és a duzzadt formák jellemzőek, úgy ott a német reneszánsz és germán gótika nyugtalan vonalvezetése ismerhető fel.

A Sütő család bútorfestészetében tehát az erdélyi magyar stílussajátságok jutnak kifejezésre. A legjellemzőbb a bútorok lapjain lévő szögletes keretekbe helyezett virágdíszek. A négyszögek a kazettás architektúra népies változatát jelzik. A virágcsokrok és füzérek, melyekben leggyakrabban a tulipán, rózsza, szegfű, gyöngyvirág fordul elő. Mindezek a „virágos reneszánsz” kifejezői. Az apró ornamentikáknál leolvashatjuk miként alakul át a klasszikus palmetta dísz az ún. „székely koronává”, s a virágtartó amphorából hogyan válik füleskorsó, bokály, kehely, avagy szívmoitívum.

Végül az a törekvés, ahogyan a rendelkezésre álló térformához a virág ornamentikája alkalmazkodik, a tömörség és a szimmetria, a magyar művészet legősibb gyökereire utal.

Kós Károly könyve nemcsak azért értékes, mert egy már-már feledésbe ment erdélyi magyar népművészeti központra hívta fel a figyelmet, hanem mert megtanít megbecsülni azokat a régi és egyszerű népi emlékeket, amelyek a magyar néplélek legmélyebb értékeit rejtik magukba.

Kaplayné Schey Ilona dr.

Paul Philippi: Állami egység és társadalmi pluralizmus az erdélyi fejedelemség vallási törvényhozásában

Paul Philippi, a Délkelet-Európa Társaság mannheimi ülésén tartott előadásában rámutat: a vallástörténet Nyugat-Európában mindmáig elhanyagolja Erdély helyét a vallásszabadság történetében. Így pl. Karl Heussi vallástörténész kompendiumában azt állítja, hogy a vallásszabadság Európában először Cromwell Angliájában született meg. A valóság azonban az, hogy Cromwell csaknem száz évvel később hozta meg vallásszabadsági törvényeit az erdélyieké, és e vallásszabadságból még akkor is kizárta a katolikusokat és az antitrinitáriusokat.

Philippi előadásában hangsúlyozza: Erdély már 1526 előtt bírt olyan specificitással a magyar királyságon belül, mely később is, „keleti Svájc” típusú szerepére alkalmassá tette. A három politikai nemzet (magyar, székely, szász) és a három nyelvközösség (magyar, román, szász) viszonylag önálló és mégis egymással összekapcsolt fejlődése volt ez, mely már a XV. században a politikai nemzetek egymás közti, a svájci „Eidgenossenschaft”-ra emlékeztető szövetségeire vezetett.

Az 1526. és 1541. évi katasztrófák szabaddá tették az utat Erdélyben egy nyugat-európaiktól eltérő fejlődési típus előtt. Nyugat-Európa fejlődése az abszolutizmus felé vezetett, az abszolutizmus pedig vagy államvallást involvál, vagy felvilágosult formájában csupán a vallási közöny alapján tudott vallási toleranciát teremteni. Az 1568–71. évi törvények nagysága éppen abban áll, hogy egy, a vallási problémát nagyon is középpontba állító közhangulat mondta ki a vallásgyakorlás teljes szabadságát és négy bevett vallás: kálvinista, lutheránus, katolikus, unitárius teljes egyenlőségét. Vagyis megvalósult a pluralista egység.

Foglalkozik Philippi e törvényhozás szépséghibájával is: az orthodox kereszténység nem tartozott e

bevett vallások közé, mert a románság nem tartozott a politikai nemzetek közé. Mindazonáltal kimutatja: Erdélyben a románság és az orthodox klérus helyzete is javult. 1579-ben a tolerancia elvét az orthodox vallásra is kimondták, ha a bevett vallások közé nem is került. Bethlen Gábor már nemcsak az orthodox papság helyzetén javított sokat, de román nyelvű teológiai nyomda felállítását is tervezte. Bethlen Gábor kormányzása — Erdély történetének e csúcspontja — alatt befogadták az országba a cseh-morva újrakeresztelöket, a törökországi zsidókat, majd az örményeket is, és lehetővé tette vallásuk szabad gyakorlását.

A vallásszabadság elve végigkíséri az erdélyi történelmet és még a Rákóczi-felkelés jelszávaiban is központi szerepet foglalt el. Erdélynek a katolizáló Habsburg-uralom általi leigázása óriási visszaesést jelentett, és ez alól II. József tolerancia-ediktuma sem képez kivételt. Ez az ediktum nagy előrelépés volt az örökös tartományokban, racionális-egységesítő koncepcióval azonban az erdélyi fejlődés szellemével éles ellentétben állott.

A XIX–XX. század történetírásában Erdély specificumai egyre inkább elsorvadtak: a magyar, román, szász történészek a nemzeti partikularizmus szellemében kezdték az ország történetét megírni. (Philippi elsősorban a szász történészek német nacionalizmusát bírálja.) Ma — Kelet-Európa hivatásának fényében — újra hangsúlyozni kell Erdély sajátlagos szerepét, mint olyan államképződményt, mely az állami egység útját nem a mechanikus egységesítésben kereste, hanem a pluralisztikus egységben: a nemzeti egységnek és a világnézetek szabad kibontakoztatásában.

Heidelberger Jahrbücher, 1974. XVIII. 50–65 lapon.

Szalai Pál

A német unitáriusok Lübeckben tartott közgyűlésének jelvénye

Nikkio Niwano elnököt Tokióban dr. M. Sutherland, chicagói unitárius fakultás elnöke a Rhiosso Kosei Kal Fumon halljában díszdoktorrá avatja

EMERSON:

Aranyfényű reggelek

Dalolunk arany-fényű reggelről,
Dalolunk napsütéses tengerről,
Prériről, völgyekről, sziklákról,
Hatalmas erdei fákról.
Dalolunk szikrázó napsütésről,
Es éltet-adó záporról,
Agak közt levő madarokról,
S az eljövendő új tavaszról.

Fordította:

Szigethiné Szabó Katinka

Bélyegsarok

SCHWEITZER ALBERT

1875-1965

„Az élet tisztelete”

A lambarenei kikötőben egy lámpa ég a sötét afrikai éjszakában. Ezt a fényt keresve siklanak a pirogák az Ogoué felső vagy alsó folyásáról elindulva Lambarene felé. Az erdőből emberek jönnek elő hordággal, amelyen fájdalomtól vonagló asszony fekszik, méhen kívüli terhessége volt és csak nagy nehezen sikerült megmenteni a haláltól. Mégsem hiába sietett férje és fivére ugyanazon az ösvényen, amelyet az őserdőből a kórházba menők tapostak ki. Azok, akik előttük jártak, szintén nem hiába taposták ezt az ösvényt, ott volt a Nagy Fehér Doktor és segített rajtuk. Ralph Waldo Emerson, az amerikaiak egyik legnagyobb írója, filozófus, költő, unitárius hitszónok mondotta egyszer: „Ha az ember jobb könyvet írt, jobb prédikációt tartott, vagy jobb egérfogót talált fel mint a szomszédja, akkor házának ajtajához, még akkor is, ha ez a ház az erdő közepén áll, a világ okvetlenül ösvényt tapos.”

Schweitzer Albert azok közül a kevesek közül való volt, aki életével valóban példát mutatott. Ez a nagyszerű férfit egyedülálló, ritkán megismétlődő sokrétűséget testesített meg önmagában. A világ ösvényt tapos mint filozófushoz, mint teológushoz, a művészhez, az orgonák értő építőjéhez és Bach vitathatatlanul legigazibb újra felfedezőjéhez. Am ez önmagában kevés lenne, ha nem szólnánk arról az ösvényről, mely a mélységesen erkölcsös, páratlan humanitáshoz vezet, akinek példája olyan erővé vált, amely egyesíti a nemzeteket, s elősegíti közöttük a békét.

Az élet tisztelete — ez Schweitzer egyetemes erkölcsének alapelve. Érdekes nyomon követni, hogy ennek a cselekvő etikának kimeríthetetlen logikája hogyan befolyásolta néhány, kezdetben meglehetősen szilárd nézetét, és miként fejlődött a világ politikai sorsához való viszonya. Schweitzerben már századunk elején bizalmatlanság ébredt a társadalmi folyamat logikájával, a bürokratikus polgári szervezetekkel és általában a politikával szemben. Elhatározta, hogy a világ sorsába való beavatkozását az általa választott szférában végzett személyes, egyéni tevékenységére korlátozza. Tevékenységének helye az őserdő mélyén rejtőző Lambarene, ahol a gaboni Ogoué folyó völgyének szenvedő lakosait gyógyította. Ezzel az állásponttal magyarázható az az első pillanatban megfoghatatlan hallgatás, amellyel Schweitzer századunk legnagyobb eseményei mellett elment: nem reagált sem a Nagy Októberi Forradalomra, sem a szovjet népnek a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelmére és csak századunk második felében, pontosabban az ötvenes évek elején törte meg e területen is a némaságot. Úgy látta, többé nem tarthatja magát távol az eseményektől, hogy az élet tiszteletének erkölcsé arra bírta, hogy aktívan beavatkozzék a világpolitika egyik fő gondjába, az atomveszély, a nukleáris fegyverkísérletek és a leszerelés problémájába.

1953 októberében megkapta a Nobel-békedíjat és 1954. november 4-én Oslóban elmondta Nobel-beszédét. „Szilárd meggyőződése — jelenti ki —, hogy el kell utasítanunk a háborút erkölcsi indítékok alapján, mert az az embertelenség bűncselekményének elkövetésében marasztal el bennünket.”

Schweitzer még életében nem látott olyan ünnepséget, mint amilyenben őt

Norvégia fővárosa részesítette. A norvég diákok „korunk zászlóvivőjének” nyilvánították. Schweitzer meghatódva mondta Max Tau költőnek, hogy arról álmodott ugyan, hogy az élet tisztelete valaha disszertáció-téma lesz, de soha nem gondolta volna, hogy ez az eszme egy egész népet izgalomba hoz, és ő mégis jobb szeretné, ha az emberek elfelejték, ki és mikor fogalmazta meg ezt az elvet, s egyszerűen magukévá tennék.

1958-ban a norvég rádió útján három felhívást tesz közzé, melyben a világhoz fordul, és élesen elítéli az atomfegyverkísérleteket és a fegyverkezési hajszát politikáját. A kísérletek ártanak olyan népeknek is, amelyek távol élnek az atomhatalmaktól, veszélyeztetik — még hozzá békeidőben! — életüket és egészségüket. Az atomháború és a sugárzás azoknak az országoknak a területén is lehetetlenné teszi az életet, amelyek a háborúban részt sem vesznek. Minden tábornak, és Európa minden országának meg kell értenie — figyelmeztet Schweitzer —, hogy sorsuk örömben és bánatban már mindörökké összefonódott. Ez szerinte „új történelmi tény”, és ezt nem lehet megkerülni a politikában; hiszen ma nem lehet úgy győzni, hogy ne pusztulnánk el közösen.

Az élet tisztelete, mely felé a tekintetek állandóan irányulnia kell az, hogy a népeket egymástól elválasztó kérdésekben a döntést nem lehet többé a háborúra hagyni; azoknak békés tárgyalások eredményeképpen kell kialakulniuk. A korábbi időkben, amikor a fegyverek hatása még korlátozott volt, a békére törekvést — mint utópiát — még nevetség tárgyává lehetett tenni. Ma azonban, amikor olyan fegyverek léteznek, amelyek egyetlen ütközetben emberek millióit semmisíthetik meg és halálos mérgezési légkört teremtenek, a béke sürgető szükségességgé vált.

Életének utolsó napjaiban is a világ sorsa nyugtalanította, ismét a nukleáris veszélyről beszélt. Még alá tudta írni a vietnami háború elleni tiltakozó felhívást. Utolsó levelében reménységét fejezte ki, hogy közelebb jutunk a nagy célhoz, a világbéke megteremtéséhez.

1965. szeptember 15-én este 11 órakor a pirogák siklottak az Ogouén, lobogtak a tüzek, és ütemesen, mint a szív verése, dübörögtek a tam-tamdobok és azt a szomorú hírt vitték, dobolták: „a Nagy Fehér Doktor” meghalt.

Ez évben van születésének századik

évfordulója. Mélységes tisztelettel adózunk a huszadik század e nagy fia előtt, akinek az észak-amerikai unitárius egyház több képviselőjével szoros lelki kapcsolata volt. Ténylegesen nem lépett ugyan ki a lutheránus egyházból, de mint a szabadelvű keresztény életszemlélet öntudatos, következetes képviselője, az unitárius egyház szellemvilágához nagyon közel érezte magát és annak több alkalommal kifejezést is adott.

A világ országai közül sokan fejezték ki tiszteletüket bélyegkiadással, melyekből olvasóinknak bemutatjuk Románia, az NDK és Libéria postája által kiadott emlékbélyegeket.

Dr. Kiss József

Külföldi hírek

Dr. Al Agnew-t, az észak-írországi szabadelvű Non-Subscribing Church of Ireland az elmúlt nyáron tartott zsinata, 52 évi lelkesítő szolgálata elismeréseként másodízben választotta meg moderátorrá. Dr. Agnew hosszú évtizedek óta egyháza belfasti gyülekezetének a papja.

A bécsi római katolikus főegyházmege nyilvánosságra hozta 1974. évi számadását. Az elmúlt évben egyházi adóból 329,2 millió schilling folyt be, állami hozzájárulás 45,4 millió schilling, melyet az Ausztria és a Szentszék között 1960-ban létrejött egyezmény alapján fizet az állam. Egyéb bevétel 7,9 millió schilling. Az összesen 382 millió bevételből papi fizetésekre 118 milliót, világi alkalmazottakra 82 milliót költöttek. Az építési költségek 55 milliót emésztettek fel.

A madagaszkári Ökumenikus Tanács, melynek mindegyik keresztény egyház tagja, hitvallási kérdésekkel nem foglalkozik. Munkaterülete kizárólag a társadalmi-politikai kérdésekben adandó közös egyházi válasz kialakítása. A Tanács 1970-ben alakult. Az elmondottakat Jeannine Raveloarivony mondotta egyik előadásában, aki most fejezel be teológiai tanulmányait a budapesti Református Teológiai Akadémián.

HALOTTAINK

Két testvér. Az unitárius papi családból származott és Szegeden élő Mózes Elemér és öccse, a Budapesten élő Mózes Tibor, a budapesti gyülekezet presbiter, egymást követve hunytak el, súlyos szenvedés után. Hátramaradottainak őszinte együttérzésünket tolmácsoljuk. Mózes Tibort Huszti János budapesti lelkész, Mózes Elemért Kelemen Miklós hódmezővásárhelyi lelkész temette.

Adorján Jenőné sz. Weress Margit ny. tanárnő aug. 19-én meghalt. Unokája és rokonsága gyászában őszinte szívvel osztozunk. Bencze Márton lelkész temette a farkasréti temetőben.

Bakos László kocsordi református afia, akinek szülei unitáriusok voltak és egyben templomunk szomszédja volt, október hó utolsó napjában elhunyt. Temetésén a szolgálatot Bányai Zoltán református és Végh Mihály unitárius lelkészek végezték.

Gacsári Károly fűzesgyarmati egykori presbiter 78 éves korában október hó folyamán elhalt. Nagy részvét mellett Bajor János lelkész temette Fűzesgyarmaton.

Palatka Lőrinc 79 éves ny. MÁV műszaki ellenőrt szept. 8-án temette Huszti János lelkész, özvegye, gyermekei, unokái, dédunokái, nagy számú rokonai és barátai jelenlétében az új köztemetőben. Mindannyiuknak Istentől vigasztalódást kívánunk.

Dr. Imreh Dénes ny. közjegyző, egyházunk tiszteletbeli főgondnoka Csornán elhunyt. Hamvait Győrben helyeztük örök nyugalomra, püspökünk szolgálata mellett. Korai lapzártánk miatt, érdeimeiről lapunk legközelebbi számában fogunk megemlékezni.

A budapesti gyülekezet halottas anyakönyvének tanúsága szerint, legutóbbi lapszámunk megjelenése óta, lapzártáig az alábbi elhalt kedves híveinket temettük: **Sándor Dénes** 57 éves géplakatost; **Uzoni Károly** 74 éves telepi termestert; **Vetró József** 69 éves ny. üzemi asztalost; **Paál Sámuel** 73 éves ny. pénzügyi főtanácsost; **Fejér Edit** 22 éves egyetemi hallgatót; **Szász Jánosné sz. Paál Julian** na százhalombattai lakos, 58 éves háztartásbeli; **Badóczy Béla** 74 éves nyugdíjast; **ö. Müller Lászlóné sz. Kovács Mária** 67 éves háztartásbeli; **Hunfalvy Albertné sz. Szolga Róza** 81 éves háztartásbeli; **Fekete Sándor** 81 éves nyugdíjast; **Boncz Ferenc** 76 éves nyugdíjas kereskedőt; **Luczai György** 83 éves nyugdíjas MÁV váltókezelőt; **Pálffy Gyula** 65 éves kovácsmestert; **Elekes Dénes** 69 éves ny. cipésmestert.

Aldott legyen drága halottaink emlékezete!

Hírek

A budapesti gyülekezet őszi gyülekezeti összejöveteleit szép számú közönség előtt a Nagy Ignác utcai és a Hőgyes Endre utcai gyülekezeti termeinkben a szokott időben megtartottuk. A legközelebbi összejövetelek időpontja a Nagy Ignác utcában 1976. febr. 7., március 6. — szombaton du. 6 órakor, a Hőgyes Endre utcában január 18., február 16. és március 21., mindig vasárnap du. 6 óra-

kor. Az összejövetelekre az érdeklődőket szeretettel várja az előjáróság.

A pestiőrinci gyülekezet az elmúlt hónapokban két alkalommal szépen látogatott összejöveteleket tartott.

Kelemen Miklós hódmezővásárhelyi lelkész a Képviselő Tanács engedélyével Szegedre költözött. A Képviselő Tanács Hódmezővásárhelyt és Szegedet szórványegyházközséggé nyilvánította, Szeged és a Duna-Tisza menti szórványegyházközség gondozását a jövőben Kelemen Miklós lelkész látja el, a hódmezővásárhelyi istentiszteletek ellátásáról központilag történik majd gondoskodás.

Pethő István ny. püspöki helynök, aki hosszú időn át a Hőgyes Endre utcai istentiszteletek szolgálatát látta el rövid kórházi kezelés után egészségét újra visszanyerte és reméljük, hogy továbbra is segítségünkre lesz az istentiszteletek ellátásában.

Szász János dunántúli lelkész is számos alkalommal szolgált budapesti templomaink szószékén és a jövőben is folytatni fogja szolgálatait.

Szent-Iványi Iona megkezdte teológiai tanulmányait az evangélikusok budapesti Akadémiáján, tanulmányi előhaladása professzorainak meglegedésére szolgál.

Konfirmáció Hódmezővásárhelyen. Ősszel bensőséges családi ünnep keretében került sor Kiss Mária és Kelemen Enikő konfirmációjára. Mindketten jó felkészültséget mutatva tettek hitet unitárius egyházunk tanításainak ismerete felől.

Keresztelő Szegeden. Az őszi háladási istentisztelet keretében keresztelte meg Kelemen Miklós lelkész Nyitrai Zsigmond és Sóvári Katalin ikreit, Katalint és Krisztinát. A háladásra egybegyűlt gyülekezet örömmel osztozott a boldog szülők örömeiben.

Dr. Boros György kolozsvári unitárius püspök — 1928—1938 — unokája az Egyesült Államokban élő **Flórián Tibor** költő és **Weress Zsófia** leánya Aranka, néhai Ferencz József püspök katechizációjából készült fel konfirmációjára és **dr. Szent-Iványi Sándor** amerikai unitárius lelkész előtt felkészültségéről szép eredménnyel tanúságot tett és első ízben vett úrvacsorát erdélyi szokás szerint.

Lapunk olvasóit értesítjük, hogy a Posta Központi Hírlap Iroda az 1976. évi, évi 36 forintos előfizetési díjat az idén a kiküldött nyugták alapján az egész évre, egy alkalommal szedeti be. Kérjük olvasóink szíves megértését. Akik a postai kézbesítőknek a 36 forint előfizetési díjat nem fizették be — távollétük, vagy más ok miatt —, de lapunkat továbbra is olvasni óhajtják, kérjenek szerkesztőségünkől csekklapot.

Zágoni Sándor, a vargyasi és más festett bútorok iparművésze, kiállításán mutatta be alkotásait a Mezőgazdasági Múzeumban, Soroksáron. Művészi alkotóképességét dicséri a Nagy Ignác utcai parókia egyik szobájának festett kazettás mennyezete is, valamint az épülő Hilton szálló székely szobájának elfogadott terveze.

A kolozsvári unitárius kollégium vendiákjainak névsora lassan gyarapszik, ezért a találkozó időpontját csak lapunk legközelebbi számában tudjuk közölni. Kérjük lapunk olvasóit, hogy a vendiákok nevét és címét szerkesztőségünkkel közöljék.

Páskándi Géza: Vendégség című drámáját Lengyelország drámairodalmi folyóirata — a Dialóg — Camilla Mondral átültetésében közölte. A fordítást Peterdi Nagy László Magyar dráma 1973-ban című esszéje kíséri. A Dialógban megjelent magyar színpadi művek közül az utóbbi években a lengyel színházak már néhányat műsorukra tűztek. Lehetséges, hogy a Csák végnapjai 1975-ös gdanski bemutatóján kívül Páskándi drámájának lengyelországi premierjére is sor kerül — írja az Elet és Irodalom

Dr. Zsakó Gyula

1890—1975

A torockói származású, Kolozsvárt született **dr. Zsakó Gyula ny.** törvényszéki tanácselnök, egyházi tanácsos hamvait okt. 18-án a Farkasréti temetőben, korábban elhunyt testvérbátyja: **dr. Zsakó István** sírjában helyeztük örök nyugalomra, **dr. Ferencz József** püspök szolgálatával. **Dr. Zsakó Gyula** emlékeztét több irányú szakmai munkái mellett a kolozsvári házsongárdi temető unitárius sírköveiről egyik diáktársával közösen készített, körültekintő és számos, azóta már megsemmisült síremlék adatait is ismertető munkája őrzi.

Dédapja, **Zsakó István** torockói bányász és városbíró mentette meg városát 1848—49-ben. Édesapja ismertette meg **Jókai Mórt** azzal a torockói vidékkel és történeti eseményekkel, melynek alapján az unitáriusoknak is emléket állító „Egy az Isten” c. regényét írta.

Özvegye, két gyermeke, menyé és veje, és két unokája gyászában a nagy számú és kiterjedt rokonsággal együtt egyházunk őszintén osztozik.

UNITÁRIUS ÉLET

Laptulajdonos

a Magyarországi Unitárius Egyház
Felelős szerkesztő és kiadó:

Dr. Ferencz József

1055 Budapest, V. Nagy Ignác u. 4.

Táv.: 113-094.

A szerkesztő bizottság tagjai:

Bajor János és Bencze Márton

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI 1900 Budapest V., József Nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI

215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámára.

Evi előfizetési díj 36,— forint

Külföldre évi 44,— forint.

INDEX: 25.842

75.2714/2-04 — Zrínyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető: **Bolgár Imre** vezérig.